

ఝాన్సీరాణి

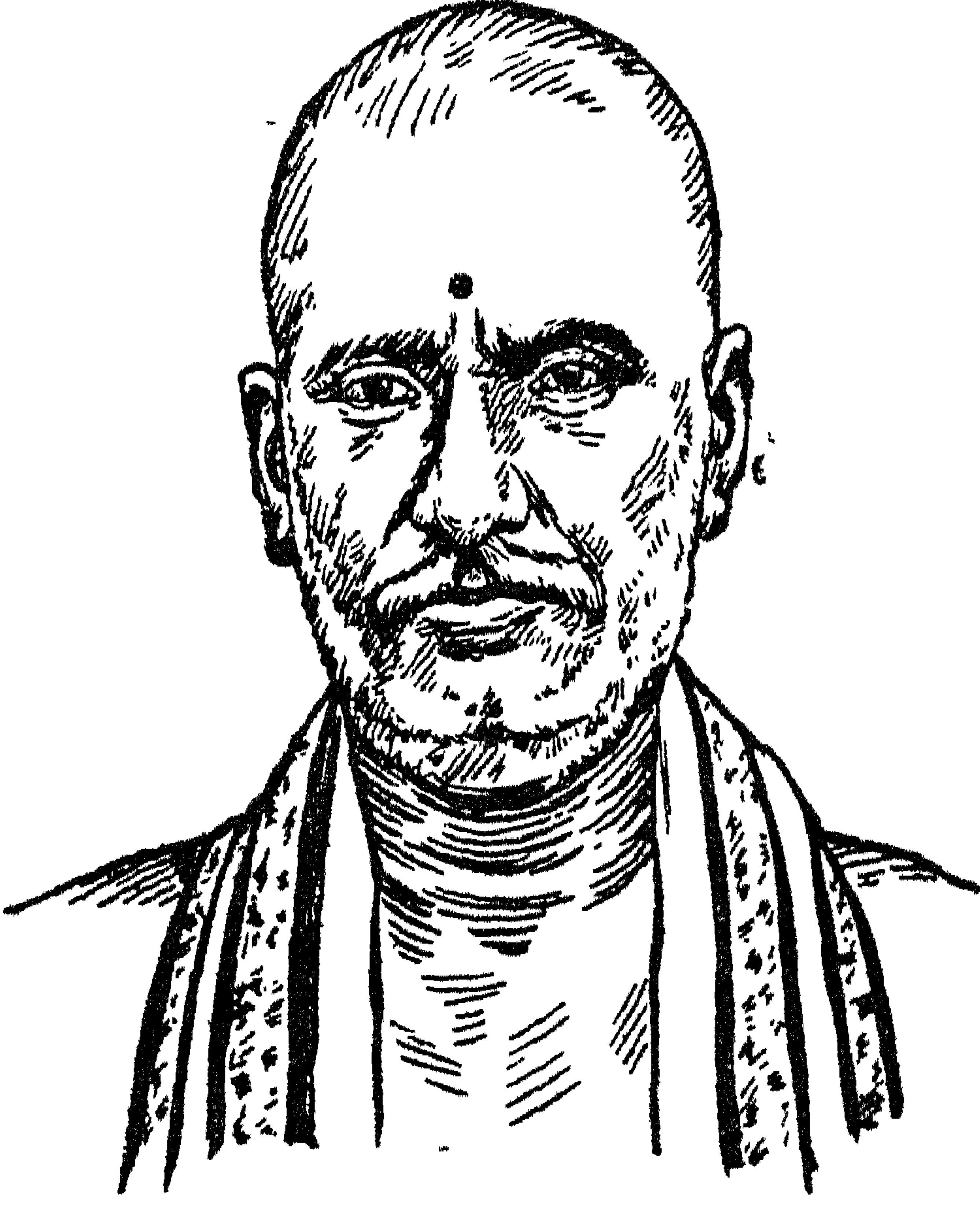
విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

వెల 2 - 0 - 0

ద్వితీయముద్రణము - 1958 సెప్టెంబరు

ప్రతులు 1000

వరలక్ష్మీముద్రాశాల, విజయవాడ - 2

శ్రీ. శ్రీ. ధర్మవరపు
వెంకట సుబ్బయ్యగారు,
కారంచేడు.

ధర్మవరపు వంశాబు సుధాపయోధి
అందు వెంకటసుబ్బయ్య కమృతరుచికిఁ
గలిగె సీతరామాంజనేయులు బుధుండు
రమ్యవాఙ్మయధిషణాధురంధరుండు.

మతిదివిషద్గురుఁ నను సమాహితచిత్తు ననంతకల్పనా
చతురుని దేశభక్తిగుణసాంద్రుని నిత్యసరస్వతీకు న
ర్చితునిగఁ దండ్రి కంకితము చేయనుగోరుచు 'ఝాన్సిరాణి' నీ
కృతి వరియించెఁ దజ్జనితకీర్తిస్వాదుతమభోగకారి కా.

తదభ్యుదయపరంపరాభివృద్ధిగా.

ఋతుస్త్రీ రాణి

ప్రథమాశ్వాసము

౧

విశ్వాధారము కాల మేసమయ మావిర్భూతమౌ దత్కళా
శశ్వల్లక్షణ మావహిల్లు ఘటనాసర్వస్వమం దంబుజా
తశ్వేతంబులకున్ మొయిళ్లకు వియన్మధ్యస్థలీయాత్రలో
నాశ్వాపాతము పండువెన్నెల ప్రభాహారిచ్ఛటల్ తెచ్చెడున్

శుష్కసితమేఘముల కబ్బుఁ బుష్కలత్వ
మమృతసస్యోపరిప్రభుత్వాతిశయము
నవ్యసస్యేందిరానిదానంబులైన
వర్ష్మవర్షి మేఘంబు లధఃకరించి.

రవికిరణాగ్రసంక్రమణరాజితరాజసుధాంశుకల్పితో
త్సవమగు సస్యశోభకును సన్నని యుల్లిమొయిళ్ళయొక్క హే
తువు వచియింతు రజ్ఞులు విదూరజకాంతికలాపవాపి కం
కె నవలు పైరుకజ్జతులకింపుల కుల్లిమొగిళ్ళు హేతువా?

లొచ్చున్ వెల్గులకూటముల్ దెలిమొయిళ్ళుం గాలచిహ్నంబు కా
నచ్చున్ వానికి లేనిపోనివి ప్రభావంబుల్ ఘటింపంగఁ దా
ముచ్చుల్ పన్నుచు దిక్కులందునను వాయుప్రోద్ధతంబుల్ గ్రసనా
నచ్ఛందంబులు ఝంఝులం గదిపి తీవ్రంబై విడంబించెనున్.

ఎవఁడో యభిజ్ఞుఁడీ తెలిమొయిళ్ళగు పిప్పికి నింత మోహనం
బవులుట యేల నాఁగఁ గుపితంబగు శారదికావదాతభా
వనితము మోహపడ్డ జనభావము, వానికి నేమి యింక? సం
భవమగు మోహసంజనితభావమె తద్గతకాలచిహ్నమై.

ఇంతకు వాని నన్న పని యేమి? విచిత్రపుఁ గాలభావని
భ్రాంతి కనేకచిహ్నములుగా నిది శారదకాలచిహ్నమై
శాంతము శ్వేతమేఘతతి శారదికం బగుపించి యింతలో
నెంతయు వృద్ధి పొంది వహియించు హిమంబును గ్రీష్మతాపమున్.

సతతవినీలమేఘపరిషత్తులు మిన్నులఁ గొల్వు దీర్చి సం
గతమధుదానధారల జగంబును దన్పఁగ ధర్మరాజులై
కృతకము లీమొగిళ్ళగమి కింసఖముల్ చని శ్రేష్ఠులట్లు యా
చితముగ వెన్క వెన్కఁ బడి జీవనముల్ నిలఁబెట్టుకొన్నవై.

వీనికిఁ గొమ్ములు వచ్చిన
వీనాఁటికిఁ గాలమహిమ యే మని చెప్పన్
దానవమగు వ్యామోహా
స్థానమ్మున కెంతయైన దశ పట్టుఁగదా!

తొలిమేఘంబులు ధర్మరాజులయి వారల్ దానముల్ సేయఁగాఁ
దెలి యీపల్చనిదూదిపింజలు వియద్వీథీమృగేంద్రాసనం
బులఁ గూర్చున్నటు లుండి క్షేత్రనివహంబుల్ బంకముం జేసి యెం
డల కెండించి పగుళ్ళు సూపెడు సమానత్వంబుగాఁ జూపుచున్.

వ్యవసాయంబును జేయు కర్షకులు నీలాంభోదముల్ సూడ ని
ర్వ్యవసాయుల్ పటుభోగిజాతి యవదాతాస్యంబులం జూతు ర
య్యనలో భోగికులానికిం దెలిమొయి ళ్ళుద్యోగముంగాని యు
త్పన ముద్యోగము చేసినట్లై గిలిగింతల్ పెట్టి నవ్వించుచున్.

ఇవి గాలి కెగురు దుమ్ములు
కవిసిన మబ్బులవిధానఁ గన్పడు వానన్
దవిలిన మోహామె మోహము
నవనాగరకత్వహృదయనాళీకమ్మై.

వెలుఁ గనాదినుండి విజ్ఞానమునకును
నోలిఁ దెలుపు సాధుశీలమునకు
నకట! లక్షకంబులై యుంటఁ దెలిమబ్బు
గముల దొంగవర్తకంబు సాఁగె.

ఒక యసాధువేళాభవ ముగ్రికగ్న
వితతి కొనసాఁగుచుండు నిర్విఘ్నముగను
అచట భ్రాంతి వహింపఁగా నజ్ఞ లద్ది
కాలగతధర్మభావలక్షణ మటంచు.

ప్రథమాశ్వాసము

అది విఘ్నంబులు లేక సాఁగినఁ బ్రవాహత్వంబు భాసించు నా
యది యేమైనఁ బ్రవాహధర్మ మగుఁగాని! సర్వధర్మంబు తా
నదియై తా నది నిత్యధర్మమునునైన గ్రహించు టన్నన్ బ్రవా
హదశైక్యమ్మును బొందినట్లు పరమార్థాభిజ్ఞతల్ మాలుచున్.

పరఁగఁ దదేకదేశపు స్వభావవిచారణ చేసి మూలమై
పరఁగు మహాపదార్థపు స్వభావము నుత్తము లేర్పరించుకొం
దురు మఱి మధ్యముల్ గురునితోఁ దొలివస్తువు నేర్చి యేర్పరిం
తురు కలితైకదేశమగు తొల్తటిదాని స్వభావ మచ్చటన్.

అక్కట! యేకదేశమునయందలి మోహము సర్వవిద్యయై
యక్కట! మూలవస్తుపరమార్థ మెఱుంగఁగ లేకపోయెడిన్
నిక్కము చెప్పినన్ వినమి నేర్చుటయే యవిచారలక్షణం
బిక్కువలేని కోపము వహించిన నాపయిఁ జెప్పనేటికిన్.

కాలస్వభావవేత్తలు
హేలాపరమేశ్వరులు మహీరక్షకధ
ర్మాలి ప్రశ్నేముషీకులు
క్షీణోపము తీర్పఁగా యతించిరి పరముల్.

ఆత్మ నిత్యమైన యాత్మ సర్వజ్ఞంబు
నైన యట్టి వస్తువైనయెడల
సృష్టి మొదటి వికృతి చిన్నము పీసము
మఱియు నద్ది వికృతిమాత్రవికృతి.

క్రమముగ వృద్ధిపొందిన వికార మధర్మపురూపమై చనన్
నమితచతుర్దశాకపరిణామము పొందును ధర్మరూపకా
లము కృతత్రేతలున్ సముబలం బగు ద్వాపర మంత శక్తిహీ
నము కలి పోను బోను నమనంబును పొందినయట్టి ధర్మమై.

ఈనాల్గు వేళలును దా
మైనన్ బెఱమూఁటియంశ లవి గొని చను లో
లోన మఱియు మఱి నంశల
లో నంశలు గాఁగ నిట్లులుగఁ గాలమహ్మా.

ఏ వేళ గడచునప్పుడు
నా వేళాలక్షణంబు లధికము పెఱిమూఁ
డా వేళల గుణములు సూ
క్ష్మావిర్భూతములు గాఁగ నది చక్రమ్మౌ.

తుదికాలంబుననైనను
మొదలింటి కాలంబు నంశములు ఘటియిల్లున్
తుదిఁ గలిగుణములకే యొ
ప్పిదముగ నధికతయు సంభవించును గాని.

మృతిభయము లేదు ధర్మాని కితరమునకు
మృతిభయముతక్క వేఱు లే దెంత యైన
సాహసము చేయు ధర్మంబు సమయ మొకఁడు
తన కననుకూల మాట చేఁ దగ్గుఁ గాని.

కలిలక్షణముదె చివరకు
గెలుపైనను గుణము కృతయుగీనము జ్వాలా
వలిచుంబితగాఢవియ
త్తలమైన యుషర్బుధపరిఘాకము పొల్చున్.

స్రగ్ధర :
కృత్తారిశ్రేణికంఠక్షీపదసృగుదితక్లిష్టధారాప్రసారా
దృత్తాగ్రాంగుప్రణీతోద్ధతవిధురితసంధ్యాచ్ఛవిప్రౌఢరేఖా
సత్తాకంబై దిగంతస్నపితనిజయశస్సాంద్రచాంద్రీఝరీసం
సత్తివ్యాస ... ప్పవృత్తసకలసురజనాశాప్రమాణంబు పొల్చున్.

౨

జిగురుల కండెలున్ వలలు చేరిచి దారులు మూయఁ [illegible]
దుగ నెలగోలుగాఁ బరవ దోలి కిరాతులమూఁక కాననం
బగడుగ రాజసింహనివహంబుఁ బరాభవవహ్నిఁ గాంచ నా
యుగగురువైన యాడుపులి యొక్కఁడు చీలిచిపెట్ట వాగురన్.

బహుముఖంబులుగా విజృంభణము సాగఁ
గలికిఁ గైలాసనాథునికలికి కోప
ముండితానన పతితోడ మత్సరించి
కలివిజృంభణమును నరికట్టఁ దలఁచి.

తనవాహనమైన మృగేం
ద్రుని భారతదేశమున వినూతనమూర్తిం
జనియింపు మన మృగేంద్రము
కనుగొనల నిప్పు లురలఁగా జనియించెన్.

పులిస్వభావంబు ప్రకృతిలోఁ బొందుపఱచి
తాను స్త్రీగాఁగ జనియించెఁ దల్లి యంమ
గౌరవంబు నెఱపఁ జిర్నగవుపిసాళి
కాలకంఠుని మొగమునఁ గందళింప.

పులి ముంగాళ్లలఁ గూరుచుండి యిలపైఁ బుచ్ఛంబు తాడించుచున్
గలితానేకమహాగ్నిగర్భములుగాఁ గన్నుల్ ప్రసారించినన్
గలిరూపంబు కిరాతజాతి మొదలం గంపించుచున్ నేలయం
చులు మూచూచుచుఁ దోకల్ ముడుచుకొంచుం బారి రొప్పన్ మడిన్

చలిమలకూఁతునాజ్ఞ మెయిం సంభవమందిన వ్యాఘ్రి దేవతా
వలి తెలివల్ల [illegible]వ్వకొను భావమునందున నూహ సేసెఁ బు
వ్వులు తులకించు తండ్రినగవుల్ జిగికెంపుల జీనడాలు ని
మ్ములనాను [illegible]ధామముల్ఖ్ఖు స్వజన్మగృహస్థ నుంతేన్.

పొలపటి య[illegible]పుష్పలపోలిక నాప్రలిసట్రి తా
వుల నఖలంబు భగ్గు మని పుట్టెనమంటలుగాఁగనై కిరా
తులగమి నాల్గుదిక్కులను దోలిన కుక్కలఁ జెల్ల జేగఁగాఁ
బులి తనగొంతులోపలను బూంచిన గుర్రిగఁ జూచె నుగ్రమై.

క్రూరకిరాతజాతి యనుఁగుంబసికందుల మ్రింగి కానన
త్మోరమణీమణీకితవసంగమవాంఛను సిళ్ళు చూపఁగా
నూరిన కంటికెంపులను నుగ్రమనోహరమూర్తి వ్యాఘ్రి చ
త్పూరమమాణభావగతసుస్మముగా మది నెంచె నీగతిన్.

ఈజాతి చిత్రమైనది
గాఁ జరలున్ లతలు తినిఁగాని బ్రదుకం
గాఁజనుఁ బెఱజాతుల పా
ణాజిరదేశములఁ బాములై మను టేలో!

ఒకగింజకుఁ బదిగింజలు
నికరంబుగ రాల్చుఁ దల్లినేల కటా! జీ
విక గడచుదానికై యీ
ప్రకటాఘము లాచరింతురి పాలసులు ధరన్.

గాలికిఁ బుట్టిన దోమల
పోలిక నెచ్చోటనుండి పుట్టిరొ! తెలియం
గాలేమ నాగరకతా
హేలాగానంబు చెవుల నేచెదరు బళీ!

ఒక జేనెడుపొట్టకు నీ
రకటా! పాపంబు సేతు రాకాశపరిమా
ణకముగ మఱి పాతాళము
నకు నడుమున నెన్ని యోజనా లొప్పుదురో.

నున్న పిసికి సాధుమానవుల్ బ్రదుకఁగా
మన్ను తింద్రు దుష్టమానవాళి
మన్ను పేరు చెప్పి మాంసమ్ము తిన దది
యసురజాతి యింతకంటె నయము.

ఇంటికన్నను గుడి భద్ర మీకుటిలపు
జాతి కాగుడి గ్రుడ్డిని సగము మించి
గ్రుడ్డిదైనట్టి లోకానఁ గూరుచుండి
తాఁ బ్రితారించుచుండె నధర్మకులము.

స్నానము సంధ్య లేనిదియు శౌచము ధర్మము లేనియట్టిదిన్
దీనిని జిత్రమై యనుమతించెను శ్రీశివమూర్తి తల్లి కో
పానికి లెక్కసేయక కృపానిధి కాలవిలీనమూర్తి య
జ్ఞానము చేత డిల్లపడిన జ్ఞానముగా వెలయింపఁజేయుచున్.

ప్రథమాశ్వాసము

బహుఖండంబులుఁ గాననావళి మహాపంచాస్యసంహారస
న్నహనం జేసిన జాతి చంద్రశకలానందంబుగా మౌళిపై
విహరింపంగను జేయు శ్రీశివకృపావిఖ్యాతి మాగ్ధ్యం బహో!
దహియించున్ బహుదేవతాహృదయసంధ్యాచంద్రికానల్లరిన్.

వీని దుష్టు నిల్లు వెడలించె జనకుండు
వాఁడు పోయి యూళ్ళపైనఁ బడియెఁ
దొలుత వాఁడు దోపిడికాఁడయి
కడను వచ్చి రాజుగాఁగఁ దేలె

జనకుఁడు దొంగయౌ సుతుని శక్తి వశంబునఁ జక్రవర్తియై
తనయుని చోరలక్షణపథం బని గిట్టుటచేత లోకపా
లనమును చోరలక్షణబలంబునఁ జేయుఁ ద్రిశూలి దా తృప్తి
యనయనభాక్ప్రభావితతి యారిపదో యనువేళ యండయై.

కాలము మారిపోయినదికావలె శౌర్యము శక్తి సింహశా
ర్దూలనఖాగ్రదంష్ట్రిక లరుంతుదముల్ పనిచేయలేక పోఁ
గాలపువాగురల్ జిగురుకండె లచేతనముల్ పొనర్చగ
గ్గోలుగ బెండులున్ మునిఁగి గుండులు తేలెడునట్టి కాలమై.

మైతెలుపు శౌచ మయ్యెన్
చేతోవక్రత విచారశీలత యయ్యెన్
గోతులు త్రవ్వట నరపతి
నీతియుఁ గాల మ్మిదెంత నెగడుఁ గృతకమై.

తిండి కటంచు లేక పరదేశములం బడి పీట వెట్టి కూ
ర్చుండి యొకింత వైద్య మని యొక్కసుమంత మతం బటంచు నా
యుండిన నేల చీఁకటియు నూర్జితమూర్తులు నాటు క్రొత్త మా
ర్గాండులు గాఁగఁ దూట్టుదదాఁకఁ బ్రతారణభావమూర్తులై.

అందఱు కట్టుగుడ్డయును నన్నము కల్గిన నేలఁ జొచ్చి యీ
మందలు శాస్త్రి సర్వులు సమాను లటంచును మోసగించి త్తా
మొంది ధరిత్రిరాజ్య మెదు రొడ్డినవారిని హింస చేయఁగాఁ
గందురు వారిమాటలను గల్లను జూడఁగ నేర రల్పులున్.

ఒక్క మందబుద్ధి యుండును జగతిలో
నతని భాగ్యమెల్ల నపహరించి
మోసగాఁడు సౌధములు గట్టుఁ దత్సౌఖ్య
భోగములకు వాఁడు పొంగిపోవు.

ఎన్ని మోసగించు తెన్నులు కలవో యా
సర్వమందు వీఁడు సార్వభౌముఁ
డతనిగీత మంచి దజ్ఞానమునకుఁ బ
ట్టాభిషేకవేళ యరుగుదెంచె.

అని గర్జించిన పెద్దయాఁడుపులి సింహాభీలదివ్యస్వనం
బున దిక్కందరగహ్వగోళవియదాభోగంబు కోపింపఁగా
వినమత్రూత్కారకిరాతజాతియెడఁదల్ వ్రీలెన్ బునశ్శాంతని
స్వనమై ధైర్యము పూనె వెల్గొదిగిపోవన్ రేగు చీఁకట్లుఁగా.

ఝాన్సీరాణి

ద్వితీయాశ్వాసము

౧

అపులి యొంటఁ బుట్టు టనుసట్టి విచారణ హైమశైలక
న్యాపదనీరజాతములయందునఁ జూపు నిగుడ్చెఁ దల్లి యుం
డోపక హా సనీరజములోఁ దల రాచుకొనంగ నంగళి
న్యాపృతపాదువాశ్శిరయై స్పృశియించెను వేంబ్రగంగయున్.

పతికారిన్యము గంగకైన రుచియింపం బోదటం చగ్రమై
ధృతిమై వాహనమున్ భగీరథసుతాతీరమ్మునన్ జన్మసం
గతి గాంచన్ వచియించె నద్రిసుత గంగాతీరమందుం బురా
వృతమై యెన్నియొ దేవతాంశములు జన్మించెన్ స్వతంత్రద్యుతుల్.

ద్వితీయాశ్వాసము

పరమశివమూర్తి నఖశిఖాస్పర్శముగను
నెచట మన్నించె జాహ్నవి నచట వార
ణాసి వసియించె నొక బ్రాహ్మణప్రభుండు
"నప్ప"యాఖ్యుఁడు "పేష్వా" కులాంబుధిశశి.

ఆ "పేష్వాకులు" నాశ్రయించి మను శౌర్యాంభోధి యొక్కండు మో
రోపంతాఖ్యుఁడు విప్రయోద్ధ ధిషణార్థాత్ముండు ఫాలాక్షుత
త్స్వపాదాంబుజభావనాత్తభుజపాండిత్యుండు మాతృక్షితి
వ్యాపన్నస్థితి గుండెలో వెలుఁగుదీపంబై ప్రతారించఁగా.

ఆరుచిరస్వతంత్రమతి కంగన చెంగున దూఁకు లేడికన్
జీరలు కనుదల్ వెలుఁగుచిమ్ములఁ గూర్చిన చానపేరు భా
గీరథి యాత్మలన్ గృతయుగీనులు వారల గర్భవీచికా
పూరమునందు లక్ష్మియయి పుట్టెను పార్వతివాహనం బొగిన్.

శ్రుతి నీభారతదేశసంగతపరాధీనత్వనిర్మూలనో
ద్యతబాహాపరిదీప్రమా పురుషసంతానంబు వాంఛింపఁగా
సుత జన్మించె నటంచు ఖిన్నపడుచో క్షోణీసురుం డాయుధా
యతనంబందునఁ గత్తిడాళ్ళరసి తీవ్రారావ మేపారినన్.

మ్రోగిన భేరికానినదముల్ ఘటియిల్లెను నంత నప్పపే
ష్వాగృహమందుఁ బంజరనిబద్ధము వ్యాఘ్రమొకండు చండగ
ర్జాగురురావమై మెసఁగ సంతసమందెను విప్రయోద్ధ త
న్వాగురుతేజ మీశిశువు ప్రీతమహేశ్వరిమూర్తి కావలెన్.

అన్నప్రాశనవేళ లక్ష్మి యట రత్నానేకముల్ తాళసం
పన్నంబుల్ బహుగ్రంథముల్ వదలి యాపై నున్న ఖడ్గంబు గై
కొన్నన్ భూసురయోధుఁ డీశిశువు నాకుం గీర్తి తెచ్చున్ ధరా
సన్నాపత్తతి చీల్చు నంచుఁ దలఁచెన్ సంతోషరేఖాస్యుఁడై.

పిల్లకు ఖడ్గవిద్య కఱపింపఁగ నచ్చట వారణాసిలో
వల్లయు కాక యేవెసులుబాటును లేక ఫరంగి గుండియల్
జల్లన వెచ్చుటన్ గరిడిశాలలు నిల్వఁగనీయమికిఁ దా
నుల్లమునం దుపాయముల నూహ పొనర్చుచునుండెఁ దండ్రియున్.

శ్రీసర్వంబు ఫరంగిజాతి కొన "బాజీరావు పీష్వా" భృతి
గ్రాసుండై పరిశిష్టభోగములతో గంగాస్రవంతీతట
వ్యాసక్తంబయి పొల్చు పట్టణము బ్రహ్మావర్తముఞ్ ధాత్రిల
క్ష్మీసంసక్తగుణాళితో నధివసించెఞ్ శిష్టతేజస్కుఁడై.

మరి యాతండ్రియు నంత కూఁతు గొని బ్రహ్మావర్త మేఁగెఞ్ ధరా
వరు నాస్థానమ దెల్ల లక్ష్మిచురుకుఞ్ బ్రాభాతనీరేరుహా
దరభాగాననహాసవల్లి సముదాత్తప్రోజ్జ్వలద్భావబం
భరముల్ మెచ్చెను ముద్దుబిడ్డయి సభాభావంబు పాలించుచున్.

భాసురమూర్తి యొక్కరుఁడు బాలకుఁ డచ్చట లక్ష్మితోడ సా
వాసము కట్టి విద్దెలను బట్టిన కత్తిని దింపకుండ న
భ్యాసము చేయుచున్ గడప నాతఁడు కొంచెము పెద్దవాఁడు చం
డాసి కళావిశారదుఁడు నన్నయుఁ జెల్లెలుగా మెలంగుచున్.

"నానాసాహెబ" బతండు శ్రీపతివలెన్ నాళీకపత్రాక్షుఁడున్
సూనాస్త్రున్బలె సర్వమోహనకళాసూత్రాంతరంగుండు న
క్షీణోత్సాహుఁడు వానియందునను బాజీరావుపీష్వా ప్రియం
బూనున్ వీఁడె యనంతరం డగునటం చుర్వీజనుల్ చెప్పికోన్.

అతనితండ్రి మాధవరా వటన్న జోదు
నతనితల్లి "గంగాబాయి" యాయిరువురు
రెండుదెసలఁ బీష్వాలతో నుండు ప్రీత
దైన బంధుత్వ మొప్పకున్నట్టివాడు.

పులులై పూర్వము నేఁడు మేకలవలెన్ పూనాసతారాలలో
పల జీవించనులేక తేనితనమో పాడో "మహారాష్ట్ర" వీ
రుల కీతం డొకఁ డాశ్రయం బని భుజారూఢంబు ఖడ్గంబుతో
శిలలై చేతములందు వచ్చి రిట "బాజీరావు"తో వారలున్.

కౌమరుం జూచిన ధాత్రిపాలనకళాకూలంకషంబైన క
న్నొబములున్ శత్రుచమూసమూహధునవాంభోరాశిగాంభీర్యవి
భ్రమముల్ కన్నులు నాశలన్నియుఁ గుమారన్యస్తముల్ గాఁగ న
కౌమరుం గైకొని బాజిరావు బడిదిక్కుంగాఁగ నేతెంచిరిన్.

క్షోణికిఁ గోత్రపాప మిది చుట్టుకొనెన్ దెలిపాచిగా గత
ప్రాణము ధర్మముం జెదలుపట్టెను నాలుఁగుకాళ్ళు వచ్చె న
క్షీణపు యాత్రగాఁ గలికిఁ గీలొకఁ డాడిన పచ్చిబొమ్మలన్
గోణము కట్టినచ్చి తొలికూటములం గదలించు వీరుతై.

తనకుం బోయెడి దేశ్మి దొంగకు సముద్యత్సాహసం బెంత యై
నను చూపున్ మఱి యిల్లు కట్టుకొని యున్నాఁడే గృహస్థాతఁ డెం
దును భార్యాసుతు లేమి యౌదురో! ధనాదుల్ పోవునో యంచు భీ
తిని వర్తించును దొంగ ధీరుఁ డని వర్తింత్రల్పధీకుల్ ధరన్.

నిజముగ వైత్యులవలనన్
ప్రజకుఁ గలుగు కష్ట మెంతపాటిది యెవఁడో
నిజధర్మము వీడి పర
ప్రజ చేరెడువాఁడు తెచ్చు పాటులలోనన్.

శత్రు వెపుడు మనకుఁ జాలఁడు నిజముగా
వానియంత వాఁడు వచ్చి గెలువ
మఱియు నల్పబుద్ధి మనవాఁడు వానితోఁ
జేర వానిబలము మీరిపోవు.

శత్రుజనునివలనఁ జావ దెప్పుడుగాని
యొక్కజాతిధర్మ ముర్వియందు
మనుజపశు వొకండు తనధర్మము త్యజించి
శత్రుఁ జేరినపుడు చచ్చినట్లు.

తనదేశము తనధర్మము
తనవిద్యయు వదలి యెవఁడు తాఁ జేరుఁ బరా
వని విద్యాధర్మము లా
జనుఁ డొక్కఁడు చచ్చు రెండుచావులు ధరణిన్.

ఒకఁ డధికవివేకివలెన్
బ్రకటితముగ నభినయించి పరభాషాధ
ర్మకృతకనాగరకతఁ గొని
ప్రకృతి సమస్తంబు కలుషపఱచుకపోవున్.

ఎవనికిఁ దర్కవై ఖరి సహించును? ధారుణి స్వాభిమాన మే
చు విషయమందుఁ దర్కమును జూపిన యట్లు తలంచుఁగాని తా
నెవఁడు స్వధర్మముఁ వదలి హీనము తర్కపదంబు పోవు నా
యవినయబుద్ధిచే స్వమతహాని ఘటిల్లు స్వదేశనష్టమై.

లక్ష్మి యిట్లు తండ్రిలలితోపదేశంబు
పొంది ఖడ్గనీతులందు నెగడె
తాను జనకనీతి "నానసాహెబు" గడి
తేరి లక్ష్మి నీతిఁ దేర్చసాఁగె.

౨

నాచేతిలోని కత్తిని
వీచినవా రింతవఱకు వెలయరు చెల్లీ!
నీచేతి కత్తిచదురులు
నా చెప్పినవిద్య మించినావే గురువుఁ.

అనియెను "నానాసాహెబు"
విని మోరోపంతు కనుల విరిసిన మోదం
బున లక్ష్మిశిరసునందున
నునిచిన హస్తంబుతోడ నూహించె మదిఁ.

"నానాసాహెబు" చక్రవర్తియయి యీనాతల్లి యేరాజ్యమం
దైనఁ సర్వప్రభుత్వముం గొని స్వధర్మాభీష్టసత్పూవిధా
నానూనస్థితి గాంతురో కుటిలులౌ నాంగ్లేయరాజ్యాగమా
ర్గానం గత్తులగోడ కట్టుదురొ యీకాలుష్యముం ద్రోచుచుఁ.

ప్రతిదినపరాభవంబుగఁ
బ్రతికెదరు జనంబు నేఁడు భారతధాత్రిఁ
సుతి మించి రాగమునఁ బడె
వితతఫరంగీల జాతివిధ మెన్నినచో.

నిన్నటిదాఁక నర్తకులు నేఁటికి ధారుణి నీతివేత్తలున్
నిన్నటిదాఁక యాచకులు నేఁటికి రాజ్యరమాధురంధరుల్
కన్నులు నెత్తి కెక్కినవి కావర మే మనవచ్చు గౌరవం
బన్నది నేరఁబోవ రకటా! యిట భారతజాతియందునన్.

దొంగలగుంపు వచ్చినది దోపిడిచేసెడు లేదు వెన్కయున్
ముంగలఁ బల్కినన్ బాగరుబోతుతనం బదిమెంత? మిన్నులున్
నంగినచోటినుండి దిగివచ్చిరి కృత్రిమనీతి ధర్మ మ
మ్యోఁ గుటిలుల్ మహాత్ములయి రీకలి యేఁబదివేలనాఁటికిన్.

కొందఱెబుద్ధికిం దరుముకొన్న నుదాత్తపుభావ మెక్క దా
యందఱెతోఁడ నల్పముల నాడి యదే పరమార్థ మంచు నా
యందఱ మోసగించి పెఱలందున మోసము చెప్పి యల్పబు
ద్ధిం దమియించు నీకితవధీకులు జాడ్యమువోలెఁ బట్టిరే.

కడుకొని బుద్ధిపూర్వకముగాఁగ దుపాకిని గాల్చి చంపు నె
వ్వాఁడయిన న్యాయమన్నఁ బొరపాటని చెప్పును జాతివాఁడు నొ
క్కఁడు మరణించినన్ బదులుగా నొక వందయుఁగాఁగ భారతీ
యుఁడుహరియింపఁగాఁబడు నహో! దయమాలినవేళ యెట్టిదో?

ఎంత పాపము చేసియు మృతిని గాంచు
వేళ మతగురువుం బిల్చి విప్పి చెప్ప
నంతలో సర్వపాపంబు లంతరించు
నట్టివానికిఁ బాపభయం బిఁ కేల?

ఆదేశంబున నెందుకుం బనికిరా రన్నట్టి యోగ్యత్వమ
ర్యాదాహీనుల నెల్లఁ బోనడవఁగా నాహూఁక సార్థంబుగా
నీదేశంబున కేగుదెంచి కరుణాహీనాకులో వీరిమ
ర్యాదంబొంది తుదన్ సమస్తహరణవ్యాపారముం జేయుచున్.

ఒకనిసాయ మంది యొకమేలు పొంది యా
కడకు వానిగొంతు కత్తిరించి
సరగ రాజ్య మేమి సంపాదనము చేయు
చున్నవారు నేలుచున్నవారు.

ఈకాలఖండ మెట్టిదో
యాకృతులను ధర్మములుగనే ధరియించున్
చేకొని యాదృక్కృతులను
నీకాలము విడిగ వీరి సృష్టించుకొనెన్.

లక్షలాదిపురాణకాలములయందు
నెందు వినిపించనట్టి యీహీనజాతి
కలిమహాకాలమునకు యోగ్యమగునట్టి
చెట్టగుణములు పేర్చి సృష్టించుకొనియె.

సరి బేసై గవులె తిపోయినది యార్షంబైన యీనేల పౌ
రులం దీసిన భారతీయుల శవాలూగంగ వృక్షంబులన్
భరమై పక్షులు ముక్కులం బొడువంగా వ్రేల్చంగ రాకున్నికిన్
బరు వయ్యెంగద ధాత్రిదేవతకు నీపాపంబు దావాగ్నియై.

పదివేలమందినైనను
బదిలక్షలమందినైనఁ బట్టున జంపన్
మది వెనుదీయరు వీరలు
నది చేయుట యెట్టు లన్న యాలోచనలై.

ఎంతమందిని జంపిన నంత భయము
ప్రజలలోఁగల్గి వీరల పాలనంబు
నిర్భయంబుగ సాఁగుట నీతిపథము
నులిపికట్టె ల దెట్టిదో తెలియలేను.

ఇంత బరణిలోన నిమిడెడు సన్నని
యారుబారచీరదారములను
బట్టి తీయునట్టి పనివాండ్ర బొట్టన
వ్రేళ్ళు నరకినారు వీరజాతి.

ఈకృతభూమియందు జగదీడ్యము లైనవి యెన్ని లౌకికా
లౌకికముల్ విశేషము లలందురి నాశనముం బొనర్చి దు
ర్ధీకులు నిర్గుణంబులు స్వదేశజమైన పదార్థభావముల్
చేకొని వచ్చి పంచెదరు చెట్టలు లొట్టలు వేయఁ బామరుల్.

చాటుగ వచ్చి వాఁడు నినుఁ జంపును మిక్కిలి దొంగపోటుగా
జాటి పగన్ వెలార్చెదవు సత్పురుషుండవు నీవు సర్వదా
మాటికి మాటి కిట్టు లసమానవిరోధము తప్పరాని పో
రాటములందు నీధరణిరాజులు నాశము కాక తప్పదే.

ఈదృశమైన ఘోరకృత్యుల నెన్నియొ చేసినజాతిసేవకుల్
బాదలిమూఁక యేపగిదిఁ బట్టెదరో మతి వారి నాగరుల్
గాఁ దలపోయ వారి మదిఁ గాఁ జను నాదిను నెట్టిదో మృషా
వాదుల వారి నమ్మెదరు పామరతాగుణ మిట్టు లుండునే!

అంగనయైన బాలకుఁడునైన నదే కొనుగోలుసేఁతకై
యంగడి కేగుదెంచెదర యచ్చట వారల ధృష్టతాగుణం
బుం గన నచ్చటే నరకి ప్రోవులు పెట్టున మన్నయంత నె
ట్టుం గలిగింత్రి పాపపుఁగటాహము బ్రద్దలు కావు ఎన్నఁడో?

ఇట్లు చేసిన జాతికి నేమి ఫలమొ
సాఁగినన్నాళ్ళు లిట్టులు సాఁగి తుదకు
శతసహస్రసముల్ బానిసలుగ నుండు
రేభవిష్యత్తునందునో యెఱుకలేక.

అంతట నతనికి మోరో
పంతున కనిపించె నొకప్రవాహము లక్ష్మి
శాంతాత్మనుండి స్వశక్తి
రాంతము వ్యాపించుచున్నయట్టుల నంతన్.

పగిలి తీవ్రానిలావర్తకార్పాస
కం బెంపుజిల్లెడుకాయవోలె
నదరి లాజార్థతప్తాంబరీషాంతర
కృతవల్గనము వడ్లగింజవోలె
ప్రిదిలి సుధార్థవారినిషిక్తగ ఘోష్ణ
రశ్మియౌ సున్నపురాయివోలె
విజిగి హసంతీనివిష్టాధికాగ్నిత
ప్తము తోడుపెట్టిన పాలువోలె

వేఁడి తగ్గియు నడిజాము వాడి సౌకక
గోడి పాసియుఁ దాపమ్ము మోడి విడక
యాది నవదశాచైత్రమాసాపరాహ్ణ
జరతలురదాతపమ్ములు సందడించె.

ఝాన్సీ రాణి

తృతీయాశ్వాసము

౧

తప్పట్లును డాళాలును
నుప్పర మొరసికొను గొంతు లోలసిన గానం
బప్పురి నోకనాఁ డుత్సవ
మొప్పెన్ బుర మెల్ల నంటె యొరిగిన దనఁగన్.

కిటకిట లాడుచున్ జనము కేవల ముత్సవతన్మయత్వమై
కటకటలాడెఁ గాల్కదిపి కాలిడనైనను వీలు లేక య
క్కట! యపు డొక్క తెల్లదొర కట్టిన గుఱ్ఱపు బండిపైనఁ ద
గ్గుట యని లేనివేగమున గుఱ్ఱములన్ బెనువీఁకఁ దోలుచున్.

జన మున్నా రని బండికిన్ క్రిందఁ బడినన్ జావచ్చు నంచున్ శిశుల్
వనితల్ తప్పుకొనంగలే రనుచు నేభావంబు లేకుండఁ ద
గ్గని వేగంబున బండి మీఁది కుటుకన్ గగ్గోలుగానై జనం
బును జెల్లాచెద రైరి వచ్చి శకటంబున్ నిల్పఁగా నెంచకన్.

వాఁడు దొర, కోప మేచి తుపాకిపెట్టి
కాల్చి చంపును, జచ్చుట కాక వేఱ
చేయునది లేద, చేసిన సేన వచ్చి
యూరిపైఁ బడి మారణహోమ మగును.

అయిన దేశము నెఁగున యన్నంతి సాహసం
బూడఁబోవ దెవరి కుర్వియందు
పేదజనులు తొలఁగి భీతావహంబుగాఁ
దొలఁగి మలఁగి కలఁగి మొలఁగఁబడిరి.

భయ మొకచిత్రమైనయది పై ముసుఁ గయ్యెని యొక్కరుండు ని
ర్భయుఁ డరుదెంచి తా నిలచి పాపములోఁడ నెదిర్చినన్ జనుల్
భయ మఱి మూఁగివచ్చెదరు పాపము నిల్వను లేద యప్పు డా
భయమును సిగ్గువంటి దది పాయదు సంస్కృతిలేనిజీవునిన్.

ఆయుత్సవమున లక్ష్మి
బాయియు నున్నయది తెల్లవాని దురంతం
బాయమహృదంతరంబున
మోయఁగరానంత బరువు మోసినయట్లు.

అని గుఱ్ఱంబులకళ్ళెముల్ గొని యవల్చెన్ గుఱ్ఱముల్ ముట్టెలం
దునఁ గంపించుచు నొక్కసారి త్వరయందుం బిట్టు కుంచించుకొ
చను వ్రంజాలక గుబ్బసల్ గొనఁగఁ గోపాటోప మేపార నా
మెను వీక్షించుచు శ్వేతదేహుఁడు కశామృష్టంబుగా వేసినన్.

దెబ్బ తప్పికొంచు ధృతిఁ గశాగ్రహణంబు
చేసి యామె యిట్లు చెప్పఁదొడఁగె
బాధయన్న దెల్లప్రాణులకును సమా
నంబ యచటఁ దెలుపు నలుపు లేదు.

తనయంతఁ దా నెన్నఁడును
జనములపై నింతఁగాఁగఁ జనలేదు మరిన్
వెనుకఁ గల బలము చూచుక
చను నాతఁడు తనకుఁ దాన చాలఁడు ధాత్రిన్

ఇంతమంది యుండి రిచ్చోట నిన్నేమి
చేసినను నిజంబు చేయవచ్చు
నప్పు డెవరో వచ్చి యందఱఁ జంపుదు
రద్ది నీవు బ్రదికినట్లు చెప్పుమ?

కాదు చచ్చి తెలియఁగలవె నీపగ యిట్లు
తీరె నంచుఁ, గాదు తెలియు ననినఁ
దెలిసె నీ కటంచుఁ దెలియదు పగవాని,
కద్ది పగయుఁ దీరినట్లు కాదు.

ఎవఁడు బ్రదికియుండు నివి యెల్ల వానికి
బగ ఘటిల్లె ననుట పగయుఁ దీరె
ననుట తనదు జాతి యనుటయు జాతిద
ర్పంబు నెఱపుటయును బగులఁబడుట.

అని లక్ష్మి చెప్ప శ్వేతా
ననునకు విజ్ఞానరహితునకుఁ దినుటయునున్
మనుటయుఁ జంపుట చచ్చుట
వినాకరించి తెలివేఁదు నీజీడి కకటా!

కనులన్ నిప్పులు రాల లక్ష్మిని దొలంగందీసికొం చేగి నా
జన మచ్చోటను భూసురుం డొకఁడు సాక్షాద్బ్రహ్మభూతుండు ల
క్ష్మిని గన్నారఁగఁ గాంచి నిశ్చలదృగక్షీణపరిభావుండు ల
క్ష్మిని వెన్నాడుచు నేగె మందముగఁ దద్గేహంబు చేరంగనున్.

ఆబ్రాహ్మణుండు మహారాజు ఝాన్సీ మ
హాధాత్రి వీరనారాయణునకు
సాధుమూర్తికిని గంగాధరరావు బా
బాసాహెబునకు నాప్తసచివుండు
వేదవేదాంగార్థవిత్తముం డార్యధా
త్రీఫరంగీపరాధీనతాని
వారణోపాయచింతారతుం డుదధిగం
భీరుండు నృపనీతివేత్తృమౌళి

యాతఁ డాజానుబాహుండు వర్థవిత్త
ముండు వర్చస్వి యాతఁ డొక్కండు లేక
యవతరించిన సింహవాహనము ఫలము
లేకయుండెడి దాతఁ డ[illegible]పువు.

ఆని స్నేహమ్ము పిదప సాహాయ్య మంచుఁ
గోటలోపల దనసేన కొంత పెట్టి
యన్నివిషయంబులందు జోక్యంబు కలుగఁ
జేసికొని కీలుబొమ్మలఁ జేసి నృపుల.

బక్క రాజ్యంబు లన్నిటిఁ బుక్కిలించి
మంచిరాజ్యంబులందునఁ బొంచి యుండి
పెద్దనక్కలవలె మెడ పిసికి చంపు
నాఫరంగీల భయ మెక్కువై ధరిత్రి.

శ్రీకేళీధృతి కృష్ణరాయలు శివాజీబాజిరావుల్ మొగల్
భూకాంతుల్ రిపుకంఠరక్తనకళాపుంమగ్నులై స్వర్గపీ
థీకేళీరతి నేఁగఁగాఁ దొరచినిల్ తీరైన యీధాత్రి నే
కాకుల్ కుక్కలు వచ్చి మైలపరుపంగా నా పురోడాశమై.

మరి దిటవై యొకం డసహమానపరాక్రమశాలి ధారుణీ
భరగురుకార్యనిర్వహణపాండితిశౌండుఁడు మాతృదేశబం
ధురతరదాస్యశృంఖలలఁ ద్రుంపఁగఁజాలినవాఁడు ధర్మని
ర్భరధిషణాసనాతనుఁడు రా జొకఁ డుద్భవ మందఁగావలెన్.

సాధితబీజభూతమగు సర్వగుణంబులు కల్గువాఁడు గం
గాధరరావు క్షేత్రి మది కావలె యోగ్య మొకండు నామకై
యీధరణీసురుండు చరియించెడు గాంగతటంబునందు ఝూ
న్సీధరణీతలేశ్వరుని చెల్వయుఁ గాఁదగినట్టి చెల్వకై.

చెలు వొప్పం గనిపించె నిచ్చటను లక్ష్మీబాయి శౌర్యంబు ను
జ్జ్వలధీశాలిత నిర్భయత్వము రిపుస్వాంతంబు నూటాడు దో
హాలనైశిత్యము భావిశూరజననాహంకారతేజోఽబ్ధియై
తెలచెన్ మంత్రిహృదంతరంబును సమాధిప్రోతశౌర్యాగ్నియై.

ఆమె నిమ్మని యడిగె ధరామరుండు
నామె నిచ్చెద ననియె ధరామరుండు
రమణితో ఖడ్గవిద్యయు రాజనీతి
కైవసంబయ్యె నాఁడు గంగాధరునకు.

ఆనాఁ డుజ్జ్వలమూర్తి లక్ష్మి పతిగేహం బేగుచో నాశాయుక్
నానాసాహెబు కత్తులం గలిపి ప్రజ్ఞాచక్షువుల్ గాఁ బ్రతి
జ్ఞానిర్వ్యూఢవచస్కులై చన మహాఖడ్గధ్వనుల్ గా భుజం
గనిశ్వాసరవంబులై దశదిశాక్రీడల్ విజృంభించినన్

గంగాధరుఁడును సతి న
ర్ధాంగమున న్నిల్పె శిరసునం దిడికొనె రా
జ్యాంగములందునఁ గుటిలఫ
రంగులకున్ గుండెలన్ సురంగములు పడెన్.

రాణిమాటమీఁద రా జంత నిలుచును
రాణికత్తి బెసగరాని మిత్తి
మరి ఫరంగిజాతిమరఫిరంగులకైన
రాణిమాట మీటరాని కోట.

అల పెఱచోట్లవలె ఫరం
గులకు యథేచ్ఛముగను చెడుగు ల్లాడఁగ వీ
ల్గలుగమి నచ్చట వారికి
బలవంతముగా మనుష్యభావము పట్టెన్.

అగడిత సర్వకాలములయందున నీళ్లల నింపి యుంచు, బీ
టగుపడఁ గోటగోడ నపు డప్పుడ రాతిబిగింపు చేయు, దూ
యఁగల ఫిరంగులన్ బురుజులందున బారులు చేసి యుంచు, సం
యుగసమయంబునందుబలె నుంచును దుర్గము సర్వవేళలన్.

గరిడీసాలలు నిచ్చలు
పురమునఁ బనిసేయుచుండు మూయఁగరాకన్
గరవాలవిద్య యొందుం
గఱపుదు రవి రాణిగారికడ నేర్చినటుల్.

దక్షులు సర్వదా సముదితంబుగ నూతనపద్ధతిన్ జమా
శిక్షణ చెప్పుచుండఁగను జివ్వకుఁజాలిన గుండెబంట్లుగా
రక్షణవృత్తికిం బయిని రాణియు నున్నది ధైర్యపర్వతా
గ్రక్షులబోలె సైనికచయంబును బారులు పొల్చుచుండఁగా.

ప్రమతి నేమాటయు సాఁగదు
ష్టుతి గుజ్జుపులెత్తు పడను వెలిఁగిఁ జాటుతనం
బతుకదు పాచిక పారదు
గతుకుడు పడదున్ ఫరంగికంతములందున్.

ఒక యేయించుక యేది హేతువుగ నేదో మాట కేనిన్ ఫరం
గి కమర్యాదను జేయరాదను, ఫరంగీవాఁడమర్యాద యిం
చుకయుం జేయఁగరాద యెవ్వరికి మ్రిచ్చుంగో కడల్ కూడ నే
రొకఁ డేమొక్కువ లేదు తక్కువయు లే దొక్కండు మర్యాదకున్.

అంగడులలో ఫరంగుల
యంగనలాదిగ దురాగ్రహము గర్వంబుం
బొంగులు నెఱపిన వారికి
నంగడులం దేపదార్థ మమ్మరు జనముల్.

ప్రాణము జాతిగర్వమునకంటె మహాధికమున్ బవిత్రమున్
బ్రాణము తెల్పొ నల్పొ తెలియంగనుఁ జాలర యెవ్వరైన మా
ప్రాణము భారతీయులది కయ్యమునం దొక నేర్పు శీలసం
త్రాణము కాదు స్వార్థపుమతంబును జెప్పినఁ గారు దేవతల్.

ఈ నేలం గలయట్టి నాగరకతాహేలామహాత్కృష్టి యెం
దే నాఁడుం బెఱచోట్ల నుండ దొక యా యే నాఁడో నీవున్ మరిం
కే నాఁడో యది నేనుగా గెలుతు మాయీగెల్పు నైజంబుగా
నీ! నీ నా మగలక్షణం బగుట లేనే లేద యే నాటికిన్.

అప్పుడు గ్రీకుజాతి మరి యప్పుడు రోమనుజాతి యాపయిన్
గొప్పగ ఫెళ్రించివాండ్రు నదిగో నిన మొన్నగ స్పైనుజాతి మీ
రిప్పుడు రేపెవళ్ళొ యిది మొన్నఁగఁ బశ్చిమపుంజరిత్ర యా
గొప్పకు నవ్వ దుబ్బ పదిగోళ్ళను జుట్టును బీకుకొందురా?

జుట్టును బీకికొన్న నెడఁ జూడుడు బోడి యగున్ శిరస్సులున్
బిట్టుగ న్యాయపీఠముల విగ్గులు తాల్తురు జుత్తు న్యాయ్యమై
గట్టిగఁ బీక నేమిటికిఁ గావలె నంచును న్యాయచిహ్నముల్
నెఱఁగ నేటి కానెవరో పెంచికొనన్ గొరిగించుకొన్నవిన్.

మీ మిమ్మగ మీరు కాదుగద మిమ్మును సృష్టిని జేసినట్టి దై
వమ్మును బుట్టినప్పటికి భారతజాతి మహర్షి భావసాం
ద్రిమ్మగనైన నాగరకతాఖని, యిచ్చట మీరు పిచ్చి వే
సమ్ములు వేసినన్ బిగువు చాలదు పండితగోష్ఠులందునన్.

అని స్నేహంబు పరాచికంబు మిళితంబై యాడఁగా రాణి కా
దనరున్ గోపము లోనఁ బొందుచు నెపైహాసమ్ము లాస్యాంతముల్
గొనఁగాఁ జేతులు మూసి పోదురు ఫరంగుల్ రాణికిన్ రాజ్యపా
లనమం దర్వ్వి భర్తతోఁ గలియువేళన్ వింశతిప్రాయమున్.

రాణి రాజ్యాంగవిషయధారావిమర్శ
చేయునప్పుడు దేవతాసింహమూర్తి
లక్ష్మి పతివద్ద నున్నప్డు లలితలలిత
ప్రణయమాధుర్యసామ్రాజ్యపట్టమహిషి.

లక్ష్మిరాజ్యాంగవిషయహేలాప్రసంగ
రూక్షతం గని గంగాధరుండు నవ్వు
రాణిశృంగారహేలాసరాగమధుర
భావముం గని సతిఁ దలపై ధరించు.

వెలఁది! కోపమ్ము నీకు శోభించునట్లు
లన్యభావమ్ము శోభించ దనును భర్త
ప్రణయకోపాన శృంగారభావ మురలి
లకు శోభించుచుండును లక్ష్మియందు.

కలలో లక్ష్మికిఁ గానిపించు నెపుడున్ గంగాధరుం డెవ్వరో
లలనారత్నము కోపగించఁగను హేలాహాసముల్ చేయుచున్
కెలనం దా నటుఁ గూరుచుండి పతిపైఁ గేళీవిలాసాక్షిసం
వలనం బొప్పఁగఁ జూచుచుండుఁ బతియున్ మన్నించు మన్నించడున్.

పలుకంగా మది నెంచు భర్తకుఁ గలన్ బ్రాభాతశృంగారవే
ళల గంగాధరరాజశేఖరుని కేళాకూళి యన్నట్టి బా
హులఁ బ్రేమార్ద్రిపు నీటిజల్లులను వేరో వారు తద్దేవతా
లలనారత్నము లంచుఁ జెప్ప మఱచున్ లావణ్యరేఖాబులన్.

ఇరువురి మోహవార్ధులను నెత్తిన యౌవనగ్రీష్మతాపమై
ఱొగసిన ప్రేమభావజలదోత్కరమై మృదుచాటుగర్జలై
తరుఁగని శోభలా గిరినితంబములందునఁ కేళిదీర్ఘికా
సరసుల జల్లు లెత్తినవి శాంతవనీతరుషండవీథులన్.

ఆజానేయము లెక్కి యిద్దఱును మేఘాడంబరం బొప్పఁగా
రాజత్కేళి గిరీంద్రకాననధరాప్రాంతంబులం దేగుచున్
గూజత్కేకివిశీర్ణబర్హసుషమల్ కోలెత్తు నేత్రంబులన్
రాజున్ రాణిని గాంచు రాణిని గనున్ రా జూర్జితోత్కంఠతన్

కొండనెత్తములందున గుర్రములును
వీడు విహరింపఁ జుట్టును విస్తరించి
నట్టి తెల నల మబ్బుల నందగింత్రు
వచ్చియున్న పర్జన్యదంపతు లనంగ.

వర్షేందిరయుఁ గేశపాశమ్మునందలి
మెఱుపుఁబూవులు చూపె మేదినికిని
ధారుణీసతియు నందము మెచ్చినట్లు చి
క్కని కుక్కగొడుగులుగాఁగ నవ్వె

నెక్కడి కక్కడి కెండించి తరురాజిఁ
గానలోపలఁ గానరాని దొంగ
పసిమియంతయు నేఁడు బయటఁబెట్టె వియత్తు
గుర్తించికొని పట్టుకొనెఁ గుభృత్తు

ఎడమొగము పెడమొగమైన యిలయు మిన్ను
లయు పునస్సమాగమము పుల్కలుగ నిలయుఁ
జాటు మంజులవ్యాహారసరసవర్ష
ణములుగా మిన్నులయును బంధములు చెలఁగ.

ఝాన్సీ రాణి

చతుర్థాశ్వాసము

౧

ఊర్వీనాథున కయ్యె సుతోదయంబు
ఊర్వీప్రజలకు నయ్యె సూర్యోదయంబు
వృక్షశేఖరరవసమర్పితమనోజ్ఞ
రజనికాత్యయముగ నయ్యె ద్విజకులంబు.

తతమహారాజనీతివేత్తృతయుఁ దనది
యయ విధానము ఖడ్గవిద్యయును దనది
విశ్రమస్థానమును బొందు వీధి యంచుఁ
బరమహృదయంబునను లక్ష్మిబాయి తలఁచె.

శిష్టగుణశీలంబు దుష్టశిక్ష
ణాధికబలంబు నిత్యధర్మాభిరతియు
జననముం బొందె నంచును సంతసించె
సాధువగు ద్విజశ్రేష్ఠుఁడు సచివమౌళి.

సతి గడ్డమంతు నొక్కఁం
చితముగఁ బలుచని మొగంబు చెక్కిలి యెమ్మె
న్నజి కొంచెము కనగ్ధ ధగ
క్షితిపతి తా లక్ష్మియందు శిశువుం గాంచెన్.

క్ష్మాకాంతావళి మెచ్చఁ గావలయు విస్సంతాన మీసర్వధా
త్రీకాంతత్వము తామె పొందవలె సాధింపంగ నీకో[illegible]నా
నాకూళ్ళం దినుచున్న శ్వేతముఖసంతానంబు హృద్వీథులం
దాకంతంబుగఁ బొందె దుఃఖము నతాస్యంబుల్ కృతక్లాంతులై

పొరిగిన్ మాటికి మాటికిం గలలు వచ్చెన్ రాణికిన్ వానిలో
నరుదొప్పన్ గనిపించు నాయువతియో యాదేవతామూర్తియో
మరియుం దాఁ దనబిడ్డవంక గనుచున్ మ్లానాస్యయై చూచు నం
దిరవై యుండిన స్వామిమోమునఁ బ్రభుం డింతింతగా నవ్వఁగా.

ఆకలలలోన న్నాశిశు
వాకుంచితదేహయష్టియై పతి నవహా
సాకారకసుషమాంశుల
నేకై కనిపింపకుండు నిందుపగింజై.

సచివపురోహితుతో, నిది
వచియింపఁగ నెంచు రాణి పతి సుతుఁ బో
రచిగాఁగ నెత్తి నిడుకొని
కిచకిచ లాడింప మఱచుఁ గేళీరతయై.

కొన్నికలలు హత్తుకొని మనఃఫలకంబు
నం దెసంగుఁ, గొన్ని యల్ల నల్ల
గాలితరఁగలందుఁ దేలిపోవుచునుండు
నిలువరింప వల్లనీర మట్లు.

కలల లక్షణంబుకాని యియ్యది వాని
ఫలితమందు నుంత పట్టు దిద్ది
ఫలము ఫలమె వాని నిలుచుట నిలువమి
వాని కవియె రెండులోను గావు.

బిడ్డమీఁది రాణిప్రేమ లోపల సగా
నికి సగంబు వాఁడు సిలుపు తనదు
వంశ మంచుఁ గాదు వాఁడు పరంగి మాఁ
కలను బారఁద్రోలవలయు నంచు.

ఒకవిలక్షణమైన లౌకికపుఁ దెల్వి
యలఫరంగిజాతికిఁ గల దందులో నొ
కండు మేధావిశేషసంకలితుఁ డనియె
నెంచి నిజమాడినాఁ డనిపించునట్లు.

నలి వ్యాయామనిరంతగాఢకృతబంధమ్ముల్ సతీదేహవ
ల్లులు పుష్పించవునుం ఫలించ వాకవీలుంబట్టి యట్లైననుః
ఫలముల్ నిల్వ దటంచు శాస్త్రధిషణాపాండిత్యముల్ వోని యా
పలుకుల్ నిక్కమువోలెఁ గన్పఁడె ధరాపాలేంద్రుబాలుర్ గనన్.

బాలారిష్టము లెక్కువ
వ్రేలాడెడుఁ దోటకూరవిధమున మరియున్
బా లానడు తల్లి కడన్
బా లైనను లేవు నలతఁబడియెన్ శిశువున్.

పిల్లవాని కస్వస్థత పెరిగిపోయెఁ
గోటలో నగదంకారకోటి కోటి
కెక్కు జతనంబు లన్నియు లెక్కలోకి
రాకపోయెను పట్టియత్నాక లగుచు.

శిశువు దక్కలేదు చివరకుఁ బదినాళ్ళ
దా ప్రయత్న మెల్ల వ్యర్థ మగుచుఁ
బ్రస్తరంబుమీఁదఁ బడినట్టి వర్షంపు
నీళ్ళు లెంతసేపొ నిలువనల్లు.

ని గ్గెఁగెఁ బురోహితుఁడో
పెగ్గడ ధర్మమ్ము వ్యభిచరించెనుఁ గలితో
నుగ్గము కట్టిన నిలుచునె
యుగ్గముతాళ్ళువ్వి చివికి యుండినవైనన్.

మేదినిభర్త యున్ వయసుమీఱినవాఁడు సుతుండు గల్గ భా
గ్యోదయ మంచుఁ బొందినమహోత్సవమంతయు వమ్ముగాఁగ మ
ర్యాదను వీడి దుఃఖపడ నాయనదేహమునందుఁగూడ రో
గోదయ మయ్యె వమ్మగు ఫలదోయ మెంతటి దుఃఖహేతువో.

ృపసుతుఁ డీవిధాన మరణించినయంతన కట్టినట్టి మే
ః పగిలిపోయినట్లయి కడంకను మాలినయట్లు ధర్మలో
ుపమతికూడ నేఁటి కని లోపలఁ బ్రెగ్గడయౌ పురోహితుం
ఁపగతరాజకార్యమతియై చరియింపఁగఁజొచ్చె నంతటన్.

ప్రాభవవీథికన్ సకలబాధ్యతలున్ దనపైఁ బడన్ ధరి
త్రీభరణంబు, భూపతిశరీరనిరామయభావదృష్టి, పౌ
రాభయకార్యనిర్వహణ, మల్ల ఫరంగులతోడి నీతి, వి
ద్యాభరసాధ్యమైన వ్యవహారము రాణియె నిర్వహించుచున్.

యుద్ధపుటేనుఁగుల్ నులచు, నుగ్రతరాశ్వము స్వారి నొంచు, ధీ
క్రుద్ధత శాత్రవాళిఁ గనుగొల్కుల బద్దెల నిల్పుఁ, దర్కనా
స్సిద్ధిని రాజనీతి వివశీకృతులం గలఁచున్ ఫరంగులన్,
విద్ధము కాద రాజ్యపదవీస్థితి నాయమబుద్ధి యెన్నఁడున్.

కోటలోపల మఱియును గోటబయట
నన్నవస్త్రములకు లోప మనుచు లేదు
యుద్ధసమయంబులకు నిల్వయున్నయట్టి
వస్తువే నిచ్చు నెవఁడైనఁ బస్తు లున్న.

మని మృదువైన రాణియుఁ గ్రమక్రమవర్ధితధారుణీప్రజా
హృదయము లెల్లఁ జూఁగఁగొనె నెక్కడి కక్కడ నార్యధర్మసం
పద పరిరూపము ల్గొని సమంజసతాస్థితి నిల్పుకొన్న ద
న్నది నవితంబుగాఁగను సనాతనభావము పాదుకొల్పుచున్.

రాణి ప్రజలలో నొకనిమర్యాదకొఱకుఁ
బ్రభుమహాభావ మంతయుఁ బణము నొడ్డుఁ
బ్రజలలోఁ బ్రతియొక్కఁడు రాణికొఱకుఁ
దనతనూరక్త మంతయు ధారవోయు.

నృపులు స్వభోగలాలసులు నీరసపెట్టుదు రెల్ల భూప్రజా
నుపమధనంబు గైకొని జనుల్ తినఁ దిండికి లేక మాడ నం
చుపనులు చెప్పి భూప్రజ నహో కికురించు ఫరంగులున్ నృపా
లపు లని తేలిపోయె నవలామణి లక్ష్మి ధరిత్రి నేలఁగా.

పరలోకంబులు పుత్త్రిదత్తజలసంప్రాప్యంబులం చీమహా
ధర విశ్వాసము పుత్త్రు లౌరసుఁడునున్ దత్తుండు నైదంయుగీ
నబుధుల్ చేసిన నిర్ణయం బిహపరానందైకసంధాయులై
గుమధర్మం బిది నేర రింతయు ఫరంగుల్ మృణ్మయుల్ మృణ్మతుల్.

పుట్టక పుట్టకే కొడుకు పుట్టెను, వంశము నిల్చె నంచుఁ జూ
పట్టిన మోదకుల్య యొకపట్టున నిల్వక వట్టిపోయె నా
పట్టిఁ దలంచి మంచమును బట్టె ధరాపతి పుత్త్రుఁ డంచుఁ గ
న్పట్టక యాత్మశాంతి కనుపట్టదటంచును రాణి యెంచుచున్.

దత్తత చేసికోవలయు ధారుణినాథున కాత్మశాంతిసం
ప్రతిష్ఠఘటిల్లఁజేయ నని మానసమందున రాణి యెంచుచున్
దత్తునిఁ దెచ్చె నొక్కని సుధానవహాసుని బాలకున్ యదా
యత్తము ధాత్రి సర్వశుభ యానను మంజులలక్షణాన్వితున్.

తనక్రొక్కారు మెరుంగుచిర్నగవులోఁ దన్నారు లేఁజెక్కులం
దునఁ గ్రొన్నెక్కులఁ జిట్టితమ్మి మొగమందున్ దేంట్లుగా వ్రాలి మూ
గినవౌ ముంగురు లల్లనల్ల జిరుకెంగేలం బెడన్ ద్రోసికొం
చును దత్తాఖిలపుత్రసౌఖ్య మొసగించున్ రాణికిన్ రాజునున్

చెలు వొప్పంగను వృద్ధరాజుతొడపై సింహాసనం బుండు రే
పులఁ బట్టాశ్వముమీఁద రాణికెలనన్ బోవుం బురంబందు నూ
పుల వాహ్యాళికి రాజకార్యనివహంబుల్ చూడఁగా భూప్రజా
వలిభావంబుల మెల్లఁగా ధరణిభృద్భావంబు నిండారఁగన్

అరుదెంచున్ యువరాజుఁ గాంచి యెవరయ్యా వారు ఝాన్సీధరా
వర దామోదరరావు భూతిలక బాబాసాహెబుంగారు వ
చ్చిరయా హెగ్గడికాండ్రు లే రిచట వేంచేయుండు వేంచేయుఁడం
చరకన్నుల్ చిరునవ్వులుం జెలఁగ ముద్దాడున్ ధరాకాంతుఁడున్

నన్నుఁగన్న నాన్ననా నోరసుం డొప్పు
నేను కన్న నాన్ననా నెసంగు
దత్తుఁ డిద్దరైన తనయులు తనువున
మనసునందుఁ గలిగి మమత గలుగ

ఆకొడుకు పోయినందుకు
మేకొను దుఃఖమ్ము దుఃఖమే మలిపూవై
యీకొడుకు వచ్చినందుకు
మేకొను సౌఖ్యమ్ము సౌఖ్యమే చిత్రముగన్

వేయిభావములు వివిచ్యమానములుగా
వేఱుపరచి యనుభవించు మనసు
జీవిలక్షణంబు చిత్రమ్ము, దేహము
కోటిత్రోవల కలగూరగంప

ఎంచఁగ వేయిమార్గముల నేగెదు జీవనధారలందు సా
ధించఁగ నేకమార్గమున బెచ్చిరి ధర్మము ప్రాక్తనుల్ ఋషుల్
వంచితమృత్యువుల్ సుకృతవల్లిసుమంబులు రాజు, రాణి ధ
ర్మాంచితబుద్ధి దత్తసుతు సారసునట్లు తలంచుచుండఁగన్

అర్మిలి నంత ధర్మములయాచలమంజుసుషీమవాయుసా
ధూర్మలయందు సన్నని కవోష్ణతరంగ మొకండు తోఁచె నం
తర్మధురాయమాణసుమనస్సుఖభావన తియ్యనీటిలోఁ
గూర్మములన్ హరించు నొకక్రూరము నక్రము తోఁచినట్లుగన్

పంట మొగమయి యుండిన పైరునకును
బైనఁ బట్టిన మబ్బులభయమువోలె
నలలచే నూగు నిండుతటాకమందు
పగిలి యొకగండి పడునన్న భయమువోలె

సన్న వేఁడి రేక సాగువారు నటంచు
నెవఁడు చల్లగాలి కెదురు పోఁడు
గండి పడునటంచుఁ గలఁగి యెవ్వఁడు చెర్వు
కట్ట లురల నీరు పెట్టుకోఁడు

కొడుకునకున్ యువరాజ్యపు
గొడుగుం బట్టించు పండుగుం జేయంగా
నొడయఁడు తలఁచిన నందరు
గడుకొని తా మన్యధరణికాంతులు రాఁగా

తా నచటఁగల ఫరంగుల
సేనాపతి వచ్చి యిట్లు చెప్పెను దత్తుం
డైనకుమారుఁ గుమారుం
గా నంగీకృతి యొసంగఁ గాదని తమకున్

లార్డు “డాలుహౌసి” ఫరంగులకు నధిపతి
యట ఫరంగులదగు దేశమందుఁ గలుగు
రాజప్రతినిధి యతఁడు సూత్రమ్ము పట్టి
భరతదేశము త్రింగెడు పథము పూని

కణకణ లాడె నిప్పుకలు కన్నుల రాణికిఁ బైఁడికింకిణుల్
ఘణుఘణులాడఁ గానునఁ జకోరిక సంజను రెక్క సాచుచున్
మణచినయట్లు కంటితుద మాడిన వైఖరి గాఁగ రాణి మా
ర్గణమును బోలె వచ్చు యువరాజును జంకకుఁ దీసికొంచుచున్
చనియెను దోన యుత్సవము సాఁగె ఫరంగియు ద్వారదూసనుం
దున నిలుచుండి చూడఁగ జనుల్ జయవెట్టఁగఁ జామరానిలం
బున యువరాజమౌళిపయిఁ బూంచిన కల్కితురాయి యూఁగఁగా
వినదితతూర్యనాదములు వింగిని నిండి ప్రతిధ్వనింపఁగా

అడరెను మహోత్సవాకాశ మంత రాణి
మొగ ముదయసూర్యరక్తాంశువుగ నరపతి
తెల్ల మొగ మస్తమించు జాబిల్లియుగను
బ్రతిపదుదయంబువలెఁ గృష్ణపక్షమందు

లక్ష్మిబాయి మొగంబునఁ బక్ష్మలములు
వ్రాలినది లేద యనిమిషవనితకల్లు
అలఫరంగిసేనాపతిసెలవి యూర్జ
నమును గనలేద మరి పిశాచమునకల్లు

ఒకమహోత్సవమట్లు లే దొకమహోగ్ర
మైనసంగ్రామమున కాదియైన నాంది
జరుగుచున్నట్టు లైనది సౌరదైత్య
శక్తులకు భావివేళాప్రచండములకు

వేరిహృదయంబులందున వారివారి
ధైర్యహేతువు లున్నవి ధర్మ మొకట
నొకట ననుకూలమైన కాలోగ్రశక్తి
యొంటిమెడవలె వక్రమై యున్నశక్తి

పైకి శరదాతపములు జాల్వారినట్లె
లేఁతనవ్వులజిగి పిసాళించుచుండ
వెస ఫరంగి తాంబూలము స్వీకరించెఁ
గ్రమ్మకొనిన శిరోవేష్టనమ్ము తీసి

చిందిపోయెను వయశ్శ్రీశోభ సిరియంగాఁ
బచ్చాకు బంగరువన్నె దీఁగి
వైడూర్యశకలముల్ పట్టె నిప్పులు చేయు
గతి నున్న యందాలకంకె వదలి
వలయాకృతిములు శోభాతరంగావలుల్
గగనవీథికను మెట్లుగ నమర్చి
ఇట ముదాకృతిదేవు నెగచి పయోధర
ప్రౌఢవారిగజపతిని జేసి

అనయపథజననేత్రికుట్టననిమిత్త
మైన సౌష్ఠల్య మేచి యూహాలను నూహా
సొగసు సంపాదనము చేయుచున్న దదిగొ
శరదమలమూర్తి కేదారసస్యలక్ష్మి.

ధూ ప్రీ రా ణి

పంచమాశ్వాసము

౧

ఆకోఁడు కల్గె యీకోఁడు
కాకారము చూడ సంశయగ్రస్తుండై
భూకాంతునకును జింతా
వ్యాకులతను వ్యాధి యిమ్మడై ముమ్మడియై.

ఇదివరకె యీమహామారి యెన్ని యెన్నొ
రాజ్యములు మ్రింగినది తనరాజ్యమునకు
వంతు వచ్చిన దిపుడు తప్పదు ధరిత్రి
రమణునకు గుండెలోఁ బెద్దరాయి పడియె.

లక్ష్మీశౌర్యాబ్ధి యాంగ్లేయులను నెదిర్చి
సర్వసంహారకార్యంబు సలుపుఁగాని
భావివంశాంకురము నిల్పుకోవఁ బోదు
పేరునకునైన నిల్పెడు పెరిమఁ గనదు.

తనయనంతరకథ యెల్ల ధరణిపతికిఁ
గనులముం దాడి ముందుకుఁ జనిన గోయి
వెనుకకుం జన్న నూయిగా విస్మృతనయునఁ
డడియు నొకవ్యాధిగా నయి యటమటించి.

మరియు ఫరంగిజాతి బతిమాలి మహావినయంబు చూపి మీ
కరుణ యటంచు నైచ్యమునఁ గాళ్లను వ్రేళ్లను బడ్డనైన నా
సురమగు జాతియై శరణు చొచ్చినవారినె మ్రింగు నద్దిదు
ర్భరమగు కాలమై భరతరాజ్యము మ్లేచ్ఛులపాలిదై చనన్.

క్షత్రియవంశముల్ కలి యొసంగిన వేయిసమల్ గతింపఁ జా
రిత్రము మాలిపోయెను ధరిత్రి శకుల్ యవనుల్ గతాత్మలా
గోత్రము లేగుదెంచినవి క్షోణిసురుల్ మొదలన్ జమూపతుల్
ధాత్రిపతుల్ క్రమాననయి ధర్మము నిల్పుచునుండ నిత్యమున్.

బ్రాహ్మణేతరులైన భూపాలకులును
బ్రాహ్మణుల మంత్రులుగఁ జమూపతులు గాఁగ
నిల్పికొని యార్యధర్మంబు నిల్పుచుండ
మొదటికే వచ్చె మోసంబు ముంచుకొంచు.

నాలుగుమూలలందున సనాతనధర్మ మనంగ ద్వేషపుం
జ్వాలలు పెల్లు రేగినవి బ్రాహ్మణజాతి సగానికిన్ సగం
బాలరిమూఁకయై పరమమైన త్రయీనవధర్మవిద్విష
జ్జాలముగాఁగ మారినది సత్యపథం బిఁక నేమి కావుటో!

తురకలు వచ్చి మార్చినను దొల్లటిస్వచ్ఛత యేకదేశమా
ధరణి సనాతనంబయిన ధర్మపథం బది నిల్పుకొన్న నీ
విరిసిన మూఁక నీతిపదవిం దడిగుడ్డలతోడ గొంతుకల్
తరుగుచున్న దీయులుచదారి విదారితసర్వధర్మమై.

చవుకరకంబు భావముల సందడి దండడిచేసి నిత్యవై
భవమగు దేశముఁ దినను బట్టను గట్టను లేక చేసి నో
రు విడిలినఁ గృపాణముల రూక్షముగాఁగను గత్తిరించి యు
త్సవ మని నీచనాగరకతామతవైద్యము లిందు నింపుచుఁ.

తమసొమ్ముగాని యీరాదే
శముసొమ్మును దోచి మూఢజనులకుఁ బెను జీ
తము లిచ్చి వారిచేతనె
మము వంచింపఁగనుజేయు మార్గమువారై.

ఆరవపాలు రాజునకు నప్పన చేయుదు రంతకంటెనుఁ
వేఱగు బాధయే యనుభవించు రెఱుంగరు నేఁడు భూప్రజల్
వీరయి రెన్నిపన్నులను వేయుచు వేఁచుకతిందురో ప్రజఁ
ధారుణి యేమి కావలయు ధర్మము మర్మము దూసిచన్నటుల్.

పండినదానిలోన నొకపాలు కృషీవలుఁ డిచ్చుఁ గష్ట మం
దుండదు దాని నమ్మి ధర యుద్యోల లూగుచునుండఁ బైన నొ
క్కండును గ్రింద నొక్కఁడునుగా బ్రిదుకే కొనుగోలుగాఁగ నై
మొండిన జీవితంబులయి యేమయి పోవుదురో యిఁకఁ బ్రజల్.

కలిసి పండిచుకొందురు, కలిసి పంచి
కొని భుజింతురు, కూటికి గుడ్డకైన
లోప మెఱుఁగరు ధారుణీలోఁ బ్రజాళి
యయయొ! వీరల బ్రతుకులు బయటపడును.

ఇచటి వృత్తు లన్నియు హరియించి తమస్వ
దేశజములైన వస్తువుల్ తెచ్చి యిచట
మొదటఁ జవుకగ నమ్మించి పిదపఁ జేయుఁ
దలకుఁ దాటిప్రమాణమ్ము దాఁటునట్లు.

మానము ప్రాణముఁ గుటిలమానవు లీ తెలిజాతిచేతులం
దూనుచుఁ గట్టఁగుడ్డ తమయూళ్ళలనుండియ యిందురావలెఁ
జనులఁ బండుపంట తమసీమకుఁ జేర్తురు లేనిచోటికిఁ
మానవు లిందు మోహమున మాఁగిన బుద్ధులె తిండిగుడ్డలై.

ఈగతి వృత్తు లెల్ల నశియింపఁగఁ దిండికి లేక యెల్ల రు॰
ద్యోగముకోస మెక్కదర యూళ్లకు నూళ్లని పోయి పోయి యూ
పై గగనంబునన్ నిలుచు వానినిఁ గొట్టెడు నేర్పుకాంగ్రసున్
రాఁగల యట్లతద్దులను రాజిలుచుందురు తందనాలుగాన్.

ఇప్పు డతివృష్టి కలిగిన యీధరిత్రి
నపు డనావృష్టి కలిగెడు నదియు నిజము
కరు విపుడు పండనట్టివౌ గ్రామములనె
కరు వపుడు కల్గఁ బండిన గ్రామములను

ఎవరిని వారితిండి తిననీయక క్షత్రియుఁడైన రాజు తాఁ
దివియుడు పన్ను దోచుకొను తీరున వర్తకుఁడైన రాజు బం
ధువువలెఁ దోచి నూటికిని నూఱును లక్షయుఁ గోటి లాగు నీ
యవనికి వర్తకుండు ప్రభు వైననె గుర్తు దరిద్ర మూటకున్.

ఒక్కచేతఁ గత్తి, యొకచేత మతమును,
పరగ నొక్కచేత వర్తకంబు
భరతధాత్రి కకట! వచ్చెను వీఁ డొక్క
చెట్టుబుద్ధి బేసిచేతివాఁడు.

కత్తి కలుగు చేయి ఖండింపవచ్చును,
లక్ష్మిగాని వీరలక్ష్మిగాని
మిగిలినట్టి హస్తయుగము పామరజన
మోహగములు త్రెంచఁబోవరావు.

అతిథిగ వచ్చెఁ జోరుఁడు గృహస్థు నెఱింగియు నక్కటా! గృహా
గతునకు నేను భోజనము కాదని చెప్పన టన్న ధర్మతీ
వ్రతికలఁడేని యేమి యనవచ్చును దోపిడి నిశ్చయంబు దు
ర్మతియగు చోరుఁ డాగృహిని బ్రాణములన్ విడుటే ముదం బగున్.

లక్ష్మితోడఁ జెప్పి లాభంబులే దిది
యామె యెట్టులైన నఱుముగాదె
వచ్చె వీఁడు ముక్కుపచ్చ లారని బిడ్డ
దత్తుఁ డనుచు మృత్యుదత్తుఁ డగుచు.

అను నూహాప్రవాహమునం
దునఁ బడి గంగాధరుండునున్ భూపతి వా
రినిబిడకాలాంబుధిలో
మునిఁగి చనియెఁ గోట యెల్ల బోరన నేడ్వన్.

పిల్లలను నంటిపెట్టుక పెంటికోడి
యొకటి యక్కోటలో మేయుచుండె వాఁడి
ముక్కుగలయది యాకాశమునఁ జరించు
శ్యేన మొకఁడు వేళం బ్రతీక్షించుచుండ.

౨

దత్తుఁడైన తనయుఁ దనయునిగాఁగ నం
గీకరించ మేము, క్షితిని వదలి
రాణి పోవలయు, రమణ నస్మద్దత్త
భృతిని గొంచుఁ దాను బ్రతుకవలయు.

ఇది మారాజప్రతినిధి
మొదలించిన యాజ్ఞ, దీని మేళాని తానున్
వదలి చనవలయు, నచటి దు
ముదారునకును నధికారమున్ వదలవలెన్.

ఈనేలన్ వహించు మాప్రభువు తా నింగ్లాండునందుండి మా
సేనాధ్యక్షుఁడు నేఁటినుండియును ఝాన్సీరాజ్యకార్యంబులన్
దానై చూచుచు రాణి కీఁదగిన భత్యంబున్ మ రింకెవ్వా యీా
లోనన్ నిర్ణయ మాచరింతుము సమాలోచించి శీఘ్రింబుగన్.

న్యాయముగాఁగఁ గోట విడినన్ సరి, వీడక యున్న మేము సే
నాయుతిగాఁగ వచ్చి ధర నాక్రమణంబును జేయఁగావలెన్,
మాయెడ మీకు మీయెడల మాకును గల్గిన పూర్వగౌరవ
న్యాయతి సాధురీతి వ్యవహారము చేయుట మంచి దిర్వురన్.

అప్పుడు దత్తతయప్పుడే
చెప్పెను దానచటనుండి సేనాపతి, మీ
రప్పుడు విన్నది లేదు, మ
రప్పుడు మీరాజునున్కి నడుగము మేముల్.

అనవసరంబుగాఁగఁ గలహంబులకున్ దిగు వేల యంచు మే
మును నపు డూరకుంటిమిని, భూపతి మా చెలికాఁడు తీరిపో
యెను, ధర కెల్లు రా జగునొ యెవ్వఁడో, రాణికి వారిజీవికిం
దనరెడు గొప్పకుం దగినదాని భృతిన్ మరి యిత్తు మెప్పుడున్.

చానయొకర్తు భూభరణశక్తిని గల్గుట యెంచరానిదిన్
గాన యెవండొ దేహమున క్షోణిపునెత్తురు లేనివాఁడు రా
జ్యానికి నర్హతం గనుట యన్నది విన్నది కాదు మాధరా
స్థానములందు భూప్రజకు సౌఖ్యము కల్గద యట్లు చేసినన్.

ఒక్కయధికార మది లేకయున్కి తక్క
దక్కు సర్వభోగంబులు దర్పములును
రాణిగారికిఁ జెల్లు నిరంతరముగ
ప్రభువుమర్యాద లన్నియుఁ బరిఢవముగ.

నిలచియుండి రాజప్రతినిధియు నపుడు
మొగుడుకొన్న యాజ్ఞాపత్రము వినిపించెఁ
దెగువమైఁ గోటలోని క్రిందియధికారి
రాణిగారికి శౌర్యసామ్రాజ్ఞి కట్లు.

రాణినేత్రంబులను గంగరావిపూల
కంతలోఁ దెల్లవారిన దాపువులకుఁ
జివరలందున హిమము తోఁచినది సుంత
తీర్చి హేమంతఋతు వరుదెంచినట్లు.

ప్రతిసమాధానమునకు ఫరంగి రాణి
మోమునందునఁ గాంచెను మోమునందు
రాణి గాండ్రించి పైదూఁకి రక్తనాళ
ములను బెకలింపఁ జను పులివలెను దోఁచె.

అంత రాణి మెడో ప్రిసంగాంతరమున
నాఫరంగిని గని యిట్టు లనియె భార
తావనికి నెప్పు డమ్యో మీదే ఫరంగి
రాజ్య మేలుచునుండిన రాజు రాజు.

ఈలెక్కంబడి భారతావని యటం చే మున్న దాకాశపి
ధీలోకంబులు మీవె సర్వమును మీదే యంచు నెచ్చోటనో
వీ లచ్చోటను బీట వెట్టికొని యాపీ లెచ్చటన్ లేదో నీ
వాలోకంబున నున్న చుట్టుకొని యిళ్లై హెచ్చులున్ దగ్గులున్.

పోవుచునుండఁగాఁ గడచిపోవుచునుండును గాల మెప్పుడో
యీవిలయప్రవాహ మిది యెచ్చటో తక్కన నాగిపోవు నా
పోవుటలోన నిక్క మొకబొట్టయినన్ మరి నిల్వదే ఫరం
గీ! విలయప్రవర్తన ల వెప్పుడు నిట్టులనే ప్రవర్తిలున్.

ఒకవందయేండ్లు కా, దిం
కొక వంద, మరంతకంటె నుండదు, మీతా
తకుఁ దాతలు మున్ను హిర
ణ్యకశిపుముఖ్యులు గడించిరా! కాలంబున్.

ఇట ధర్మమ్ము నధర్మ మియ్యవియు రెండే యీయనంతత్వవి
స్ఫుటకాలమ్మునయందు నొక్కనిముసంబుంబట్టి మీవంటి లం
పటు లేతాదృగనేకదుష్టకృతి సామ్రాజ్యంబు సాధించు దు
ర్ఘటముల్ కార్యము లాచరించెదరు దౌరాత్మ్యంబు నిత్యంబుగన్.

ఈనేలంతయు మాది కా దనుట కిం దెవ్వాఁడు? చోరుండు కా
డే నిం జోరుఁడు నేఁడు కానియెడ రేపేన్ బద్ధుఁడున్ వధ్యుఁడౌ
నేనున్ నీవును నెట్లో వ్యక్తులము నళ్లే జాతులున్ క్రూరమా
ర్గానన్ సత్పథమందు నేగుట యహో కాలంబు సాక్ష్యంబుగాన్.

ఆనిత్యమయిన సాక్ష్యమె
యీనేలఁ బురాణములుగ నెసలారు మహా
జ్ఞానస్థానములై యా
జ్ఞానము నీవంటి తెలివి చాల దెఱుంగన్.

ఈకోట నేను వదలను
నా కోటయుఁ గలుగునేని నాకుఁ గలుగనీ!
నాకుం బ్రాణము లుండిన
దాఁకన్ బోరాడెద నది ధర్మము నాకున్.

పండఁగనయ్యె మీఁదయిన పాపము కొంతకుఁ గొంతగాఁగ మా
ర్తాండుని కాంతి పంకవసుధాస్థలమందునఁబోలె నేఁడు మీ
గుండెలలోన క్రూరమగుఁ గ్రొల్పులివోలిక నిప్పులట్లు కూ
ర్చుండెద నీవు వ్రాసికొనుమోయి ఫరంగులమూఁకనేతకున్

అని వెడలిపోయె లక్ష్మియుఁ
గనుకని నొకకొంత తెలివిగాఁ దెలివగు నా
తనికి ఫరంగికి రాణివ
చనముల్ మనసున యథార్థసరణిం దోఁచెన్.

కోటలోని ఫరంగులు కోటనుండి
పురుగుకూడఁ దప్పించుకపోవరాదు
వారి మనదైన యీవ్యవహార మెల్లఁ
బోరో పొందో యెదో తేలిపోవువఱకు.

భరముగ వంకదారికడ బంటుల గుండెలు తీయుజోదులన్
దిరముగ నిల్పి భద్రమగు తీరున నాలుగుదిక్కులందునన్
బురుజులపై ఫిరంగులను మోసినవానిని బార్లు చేసి సం
గరమున కంత సిద్ధమునుగాఁ బొనరించెను రాణి నేత్రియై.

పాతరలం దుంచఁబడిన విఘ్నేశ్వరు
కోసమో యెలుకలు కుద్దలించె
ఒకకన్ను గ్రుడ్డిదయ్యెను గాక మెండఁబో
సిన ధాన్యలక్ష్మి ముక్కున విదిర్చె
గందియు, జనుమును గాయ తెండిన లోని
గింజలు గలగల గిలకరించె
బచ్చిపసపుదుంప బాలెంతరాలు నాఁ
బసిమితో నందమ్ము బాదరించె

మింట మంచున కిలమీఁద మెట్టపంట
పసిమి కొదుగక తప్పకవచ్చెఁగాని
గండుటెండలు పట్టఁ బగ్గాలు గలవె
మహితహేమంతమెల్ల గ్రీష్మముగఁ జేయ.

ఝాన్సీరాణి

షష్ఠాశ్వాసము

౧

ఏసూత్రంబున రాణి పెద్దపులి యయ్యెన్ హూణసంవ్యాప్తమై
యాసూత్రంబునయందు సింహనిచయం బాసేతుశీతాచల
మ్మై సృష్టింపఁబడెన్ సమస్తమృగరాజశ్రేష్ఠుఁడై యొప్పె నా
నాసాహే బొకరుండు నావిలయసంధ్యాకాలకంఠాకృతిన్.

ఆసూత్రముకిందికె నా
నాసాహెబుకూడ వచ్చినాఁ డావీరుం
డాసూత్రమె హూణుల శ్రీ
వాసంయోజనపటిష్ఠబంధము చేసెన్.

ఆయన కుమ్మువెట్టె సకలావనియందున లోన లోన నా
గ్నాయి విభుండు పుంజుకొనఁగా నొకరోజున సర్వదేశసం
స్థాయతఁ బండి విచ్చికొని భగ్గున మండి దహింప భారత
మ్మాయుతమా ఫరంగి యవసం బదియు న్నసియాచు రూపఱన్.

ఒకపిడక యకాలంబున
నొకచోటను విరిసి కుమ్మునునికిఁ దెలియఁగా
నకటా! కలిపురుషున కది
యొకయనుకూలమ్ముకాల మొప్పిన గుఱుతై.

నెలతక్కునది ద్రౌపది
జ్వలియించి విప్లవాగ్ని జ్వలియించిన ని
ప్పుల విడిలు మంటలోననె
మలమల మాడెను ఫరంగి మత్తశలభముల్.

ఆకుమ్మంతటి భద్రి
మ్మ్రాకుమ్మను బెట్టినతఁడు నతఁడని యెఱుగం
గాకయ నానాసాహెబు
నాకాన్పూరున సహాయ మడిగిరి హూణుల్.

హూణసృగాలముల్ కడుపు లుబ్బి పదంబులు బిఱ్ఱసాచి ని
ద్రాణము లయ్యె మాఱట కిరాతుఁడు నుచ్చులత్రాళ్ళు లాగినన్
బ్రాణుల సాధుశీలునయి పాపములం బొనరింప వ్యాఘ్రము
గ్లానయి తప్పివచ్చిన సృగాలము లౌదురు నీచభావులై.

అపరిణతమ్ము విప్లవమహాగ్నియు లంకెగ నందుకోక అం
పపుఁబొడితోడివౌ చెదరు మంటలుగానయి యారిపోవుచో
నిపుణుఁడు నానసాహెబుకు నెక్కొనఁ జేయుచుఁ గూర్చి కూర్చి నే
రుపుమెయి నెంత చేసినను ద్రోహపు నల్లమొయిళ్ళ మూగెడున్.

తదనంతరభావితమౌ
న దేశముల జన మేకనాశము సృష్టిన్
మొదలి యిట బ్రిహ్మ యుంచిన
పదివేలగు విత్తనముల ప్రిజలై యున్కిన్.

విడివిడి లక్షణాలుగల పీఱిడిమూఁక లిటం జనించుచున్
విడివిడియైన జాతులుగఁ బృథ్విని నేర్పడి రచ్చటచ్చటన్
గడువడి నన్యదేశములఁ గలిసినవారలు జాతులైరి యీ
పుడమిని ధర్మ మొక్కఁడు బ్రిభూతమ యైక్యకృదేకభావమై
అమరన్ ధర్మము చిచ్చువంటిత తదభ్యాసంబునన్ దూగదూ
రముగాఁ బోదురు మానవావళి యధర్మంబున్ శరీరంబు నై
జముగాఁ జొచ్చు నధర్మసంచయమునం జానొప్ప నొక్కండు ధ
ర్మముగా నేగెడు జాతి యైక్యమున మర్మం బిద్ది లోకంబునన్.

ఆధర్మంబును సన్నగిల్లిన కలివ్యాపారవేళఁ సవి
త్రీధర్మాభిరిరంస కల్గిన ధరిత్రిఁ జాతితాలక్షణ
వ్యాఘాతిం జన భారతక్షితిని నైక్యం బుండ దాహేతువై
సాధింపంబడు నీధరిత్రియుఁ బరత్మాలోకధర్మంబుచే

పగగం దొ్రలను గూఁడుగుడ్డలకు లోపం బంచు లేకుండ ని
ద్ధర నిర్మాణము చేసి సంఘపువ్యవస్థఁ బైన ధర్మంబు ని
ల్పిరి యీభారతధాత్రి నాద్వయము లోపింపించి తత్సాధనా
దరబుద్ధిఁ నిలుపంగ ధర్మము వ్యవస్థాదూరమై తోఁచెడున్.

బ్రదుకు మొదలియవసరము లన్నవస్త్రమ్ము
లందఱకును నవ్వి యమరియున్న
యవనియందుఁ బెద్దయాసలు కల్పించి
యని హరించి దాసులట్ల చేసి.

ఒక యెవఁడైన దానిఁ బునరుద్ధరణం బొనరింప నెంచు వా
నికి నెదు రొడ్డి యీజనము నిల్చిన నిల్కడలేని మోహవా
రికిని బ్రివాహభావ మురరీకృతిచేసి సనాతనంబు ధ
ర్మకళను స్వస్తి చెప్పెదు నమాయకసేనలచేత వ్యర్థమై.

నానాసాహెబుమార్గము
నానామార్గముల నేగినను ధర్మం బ
స్తోకము తత్కాలధ
ర్మాకృతి హరియింపకొండునా కృత మగుచున్.

అనుకొనిన రోజు రాలే
దనుకొన్నది ముందె తెలిసె నరిసేనకు వా
రును జాగ్రత్తపడిరి మరి
కొనకొని యీధర్మసేనకుఁ సూటి చెడెన్.

ఆగుటా తొలిపదకంబు ననుసరించి,
తాగుటా ముందునకు రెండు తోఁచవయ్యె
కొంద రిట్టులఁ జేయంగఁ గొంద ఱట్లు
భిన్నదేశంబుల ఫలంబు భిన్న మయ్యె.

అది సుశిక్షితమై వ్యవహార మెల్ల
నద్ది బహిరంగముగఁ జేయునట్టి సేన
యిది యశిక్షితమై చేయ నెద్ది తలఁచె
నిది రహస్యంబుగాఁ జేయ నెంచు సేన.

ఇది తూరు పద్ది పడమఁగ
కదిసిన మలుసంజ దైత్యఘట రిపుసైన్యం
బు దివాకాలము కడ చని
నది మిన్నది మీఁదఁ గదలినది రక్తంబున్.

పలుచోట్ల ఫరంగుల వరు
సలు తీరిచి మొదలు నరకి చంపిరి మును నా
రలు చేసిన ఘోరంబులు
తలఁచి తలఁచి యాపరానిదగు కోపమునన్.

దైత్యులకు దేవతలకు భేదంబు నిదియ
దేవతాభావ మెపుడు దైతేయజాతి
పొందదును దైత్యభావంబు పొందు దితిజ
వితతి ప్రతికారకరణదుర్వేళయందు.

తెలిసె ఫరంగిజాతికిని దెల్లముగాఁగను దొత్ర భారతీ
యులు నది యెంత సాధువులో యుజ్జ్వలమైన స్వధర్మనాశముం
గలిగెను నన్న వేళ రిపుకంఠవిదారణకార్యచండమూ
ర్తులు రహస్యచారణమతుల్ మరియెంత యటంచుగుండెలన్.

చెనుగులు సన్న్యాసులను జేసిన చెప్పఁగరానియట్టి యా
గడములు నిందు చేయుటలు గా దిది యెప్పటికైనఁ దప్పదే
మొదపయిఁ గత్తి యీభరతమేదినిలోని జనం బమాయకుల్
గడుసరు లుత్తమోత్తములు గండరగండలు మించివచ్చినన్.

ఐనను గాలమ్ము పరా
ధీనంబై యెదురు నడచె ధృతిమంతునకున్
నానాసాహెబు హిమగిరి
లోనం జొరఁబడియె మొలుపులోపలి మొలుపై.

౨

తనువుం దాల్చిన ధర్మదేవత తనంతన్ నానసాహేబు నుం
చినదా కున్నన లోనిభాగమగు ఝాన్సీకూడఁ దానంతఁబె
ల్చిన మంటల్ దెసలందు విప్లవమహాజ్వాలాప్రచండంబుగాఁ
గనదాశాతరుణీమణీకుచతటీకాశ్మీరపంకంబునాన్.

లలితాకారుఁడు నీతివేత్త యజిముల్లాఖానుఁడున్ మంత్రియై
నలువౌ చారణదక్షుఁడై సకలసేనన్ దాంతియాటోపి సం
ధిలు ధాత్రీపతి నానసాహెబయి ఝాన్సీలక్ష్మి సామంత భూ
ములు చూడంగ స్వతంత్రతాచటుల మంభోరాశి యుప్పొంగెడున్.

అల పూర్వాంబగు నెన్నొ వేళలను బ్రిహ్మన రభూపాలమా
ళిలసద్గూఢరహస్యసౌధముల వల్లీవ్యూహనిర్మాణద
క్షులు నీనల్వురు నీతిఖండితవిపక్షుల్ పెల్లు కూర్చ్పంచి హూ
ణంకుం గుంపటి తెచ్చిపెట్టిరి శిఖానూత్నాగ్నిసంపృక్తమున్.

ఎలుఁగై కోటను వీడిపోన్మనిన నాఁడే రుద్రకాళింబలెన్
విలయాభీలమహాగ్నిగోళముగ నావిర్భూతయై తా ఘరం
గుం గచ్చోటను కట్టియుండెసివరా గోకీలు నిర్ణీతమై
పొలుచున్వేళయుఁగానివేళ యగుటన్ ముగ్ధాత్మయై యుండెసీన్.

అచ్చట నిచ్చట నంచును
బెచ్చుపెరిగి వచ్చుచున్న విప్లవవార్తల్
విచ్చిన ఝాన్సీపురమునఁ
జిచ్చు విజృంభించెఁ బరవశీకృత మగుచున్.

అల ఫగంగీలగూడెము నాక్రమించి
వారి విగతాయుధులఁ జేసి వారి నెల్ల
శృంఖలాబద్ధులను జేసి చేర్చి యొకటి
వారిని విచారణము చేసినారు ప్రజలు.

తనవంక విస్మయంబుగఁ జూచె నని యెంచి
గొకఁ డొక్క భారతీయుని వధించె
క్రొత్తుపాకి మ్రోగునో లేదో యని చూడ
నొకఁ డొక్క భారతీయుని వధించె
నొక్కఁడు భారతీయుని జంపె దారిలో
నున్న కుక్కను గాలఁ దన్నినట్లు
నొక్కఁడు భారతీయునిఁ జంపె భారతీ
యునియందుఁ దేలికతనము చూప
అదివఱకుఁ జంపియెరుఁగనియతఁ డొకండు
చంపు టెట్లుండునో చూడఁ జంపె నొకని
వార లొక్కొక్కఁడును యమభటులు రాణి
రాజ్యకారంబులం జూడరాకమున్న.

హిందువు లందఱు పందులం చనె నొక్క
వనిత యంగడిలోనఁ గొనఁగఁబోయి
కొని డబ్బొసంగక చనుచు డబ్బడిగిన
మొగముపై నుమిసెను ముగుద యొకతె
తనముందు నిలుచుండె నని వింత చూచుచు
సిగిరెట్టుతోఁ గాల్చెఁ జెలువ యొకని
తనకంటె ముందు తూగి నడచుఁ బాగ రని
ముగుద బెత్తంబున మోదె నొకని

గౌను సగముఱొమ్ము కనిపింపఁగాఁ దాల్చి
చూచె నంచు నొక్కసుదతి యొకనిఁ
జేతిబెత్తమునను జెండె నాతనిమోము
వాచిపోవఁ దాట లేచిపోవ.

ఈకుఱ్ఱకుంక లందఱు
వే కనుచూపులనె పరిభవింతురు మనల
బైకొనిన దర్పరేఖను
జేకొను తలిదండ్రు లిచ్చు చెడుపెంపకమై.

చెడుఘరంగులు మనచేతఁ జిక్కినపుడు
మృదులభావన వదలిపెట్టుదుము మనము
వదియు వారికి లోకువైనది మరేమి
వీరు చేయునెలే రన్న నీరసమున.

అపకారికి నుపకారము
నెప మెన్నక చేయు టెంతో నేర్పరితన మ
న్నపలుకు మనుష్యవిషయము
విపరీతమనుష్యపశువువిషయము కాదే.

వాఁ డొకండు చావ వందమంది గతింప
వలయు నంట యిచట భరతజాతి,
సజ్జనాళి బ్రదికి చచ్చి భారము లేదు,
దైత్యుఁ డొక్కఁడైన ధరకు బరువె.

ఒక్కచంపుటయే శిక్ష యుర్వియందు
నెంతక్రూరనకైన ని దేమి త్రాసు
దొంగతక్కెడ చేసిరి తొలుతనుండి
దైత్యు లనియెడి దొంగవర్తకులగుంపు.

మనలోన లేని క్రూరత
యును నప్పు దెచ్చికొని దురుద్యోగుల వీ
రిని జితవిధ పౌనగ్వం
గనువలయును దీనిభయము గడలుకొనంగన్.

ఇది తుదివేళ వీరికిని నిద్దిఘరంగుల కొక్కవేళ కా
దిది మొదటైన వీరిఁ గదియించి శిరస్సులు జానువుల్ ప్రచం
డదమననీతి చూపిన నెడందల వీరికి భావినైన లో
నదరు జనించు లేనియెడ నాడిన యాటగ నయ్యె వీరికిన్.

పామునకుఁ బాలు పోసి పెంపగిన వీరి
నల్ల మనపూర్వరాజులు నాదరించి
ఉన్నతస్థానముల నిచ్చి బ్రతుకనిచ్చి
రవి కృతజ్ఞతమైన లేసట్టెరుఁగు.

పరభాషాపరమతముల
పరసంస్కృతియందు మోహాపడుటయె చాలున్
దక్షిని స్వజాతికి ద్రోహము
విరచించుట పైన వేయివిధములఁ జాలున్.

ప్రోవాశౌర్యము లక్ష్మితండ్రియగు మోరోపంతు తంబేయు ధీ
ధావల్లక్ష్మణరావు మంత్రియు మరిన్ థాకూర్లు సర్దార్లు వీ
రావేశంబున నిశ్చయించి రది యేమైనన్ సరే యుద్ధమే
చావో గెల్పో మహేశ్వరుం డెఱుఁగు దుశ్చారిత్రమా జాతితో.

తులువల్ కాలము మారుచుండు ననుచున్ దుర్బుద్ధి మీసాలబు
గ్గలు మార్జాలవిలోచనంబులు ధరాకాంతుల్ మహాధర్మము
జ్జ్వలమున్ జంపెద రంచు రాణి రణదీక్షాచండతావ్యగ్రని
శ్చలనేత్రంబుల వైరిగుండెలు చలించన్ భేరి వేయించినన్.

ఘనగర్జమనెడి పేరిటి
యనితరగర్జాప్రచండమయిన ఫిరంగీ
నినదంబులకు ఫరంగీ
వనదంబుల కుటిలగర్జ వ్యర్థం బాయెన్.

రవరవలా ఫరంగుల ఫిరంగులగుండ్లకు బెత్తెఱాడ గో
డ విస్తృతమృత్యుదంష్ట్రిక కడంకను గోట ఫిరంగిచేత శా
త్రనబహుళాసువుల్ నుగుడ రాణి ఫిరంగియు మ్రోగకుండఁగా
ను వదలి ముట్టడించిన జనుల్ బ్రదుకంగను రానియట్టిదై.

రెన్నాళ్ళదగు ప్రియత్నము
న నిష్ఫలము ఘనగర్జ నద్ధపరుపఁ గో
ట న్నెగులు పుట్టి వీరులు
కన్నుల నెత్తురులు క్రమ్మఁగా నిలుచున్నన్.

అరియు దక్షిణంపు బురుజుపైఁగల ఫిరం
గులను మూఁకపరుపఁ గోటలోని
వారు తల్లడిలిరి పడమటిబురుజుపై
గల గులాబుఘౌసుఖాను డపుడు.

సప్తమాశ్వాసము

తనఫిరంగి ద్రిప్పి దక్షిణముఖముగా
నలఫరంగిసేనయందుఁ గలుగు
ను త్తముని వధించె నుగ్రుఁడౌచు ఫిరంగి
పేల్చువాని రిపులు భీతి చెంద.

ఎనిమిదినాళ్ళు లీపగిది నింధన మౌచు ఫిరంగివహ్నికిన్
మనములయందు వేరయిన మార్గము తోపక కోటలోపలం
జనములు త్రావు నీరుగల శంకరదుర్గము నిప్పుతోన ముం
చిన నట గోవిసైనికులు జీవనమందునఁ గల్గు కష్టమై.

బయట సమస్తమా వెసులుబాటులు గలిగిన సేన యెంతో ని
ర్భయముగ నుండ నచ్చటికి వచ్చెను దాంతియటోపి పెద్ద సై
న్యయుతముగాఁగ వచ్చె నని యందఱు సంతసమంద శిక్షలే
కయ యని యంతసేన కలగాపులగం బయి పారిపోవఁగా.

వట్టి స్వాతంత్ర్యవాంఛమై వచ్చినట్టి
యాయశిక్షితజనముల నందినంత
నఱకు బాకులతోడఁ గ్రుమ్మిరి ఫిరంగి
బారులం జేసియుం జంపినారు రిపులు.

ఈమహాఘోరమును జూచి హృదయమందు
భగ్గు మని మండినది లక్ష్మిబాయి యంతఁ
గోటతలుపులు తెఱపించి కూడనున్న
వేయిసైన్యమ్ముతో శత్రువీధిఁ జొచ్చి.

ఎచట ఫరంగిసేన కల దేఁచినకిన్కను గోరిల్చు వ్యాఘ్రియై
యచటికి దూఁకి శత్రునినయంబు గళంబులయందు మట్టగిం
చుచుఁ గగవాలధార లెదఁ జొన్పుచు బల్లెపుఁజోటులన్ విద
ల్చుచును ఫరంగిమూఁక యమలోకపుద్వారములందు జొన్పఁగ

కరవాలమునఁ బట్టి కంఠముల్ తరుగుచో
నెడనీటిబొండంబు తెగచినట్లు
బల్లెమ్ముతో గుండె పగిలించినప్పుడు
భృతి గట్టుకకు గడ్డ తీసినట్లు

గుఱ్ఱమున్ దూఁకించి కూలించినప్పుడు
నడవిచెట్లను బడనడచినట్లు
తలపైన డాలుతోఁ దాడించినప్పుడు
ఱొమ్ము త్రవ్వి పారతో సర్దినట్లు
కెలకులకుఁ జిత్రముగను లంఘించునప్పుడు
తూగునడకల నేతాము తొక్కినట్లు
విజయలక్ష్మివిధంబున వెలిఁగె రాణి
పంటలక్ష్మివిధంబున బ్రబలె రాణి.

పారిపోయెడివారి వెన్నడి వధించి
నట్టిశూరులు మీఁదికి నరుగుదెంచి
నట్టి లక్ష్మికి భీతులై యనద లగుచు
పారిపోయిరి వెస దూరదూరములకు.

రిపుసేనలోన బహదూ
రఁపు నేలను జొచ్చి యలఫరంగుల బహుని
ట్రుపుల గుదులు గుదులుగఁ జం
పి పలాయితులన్ బొనర్చి వెనుకకుఁ దిరిగెన్.

చాలదూరమ్ము వచ్చితి శత్రుమధ్య
మున కటంచును వెనుకకుఁ జనియె రాణి
దాఁగికొన్న ఫరంగులు మూఁగికొంచు
మఱలఁ గోటను ముట్టడింపనుఁ గడంగి.

వెస ఫిరంగుల మూకీభవింపఁ జేసి
దక్షిణంబున బురుజు శాత్రవచయంబు
లగ్గలెత్తి నానావిధాలన్ బ్రవేశ
మాచరించిరి దుర్గంబునందు నందు.

కూరుక్‌దాబక్షును గులాముఘౌషు ఖాను
ద్వారరక్షకుఁడు ఫిరంగిబారు వేత్త
లల్ల • సంకులసమరంబులందు మడియఁ
గోటపై నూఁగెడున్ ఫరంగుల పతాక.

దీప్తములు 'హర హర మహాదేవ' యన్న
సింహనాదమ్ము లన్నియు శీర్ణ మయ్యె
మ్లేచ్ఛభాషానినాదముల్ మిన్నుముట్టె
నంధతమసంబు దుర్గంబు నావరించె.

౨

నేను ఫిరంగిముందుగది నిప్పును బెట్టి మహాగ్ని మ్రిగ్గదన్
గాని ఫిరంగిచేతఁ బడి గౌరవహీనపుఁ జావు చావ నం
చూనిన రాణిఁ గన్గొని మహోన్నతుఁడౌ సరదారొకండు త
ల్లీ! నెఱిఁ గోట వీడి చను వే రిపుసైన్యము చీల్చి రెండుగా.

నీ శౌర్యఖడ్గవిద్యయె
కాదుగ దమ్మా! చమూనికాయము సమపం
గాఁ దగు నీమేధయు పీ
ష్వాదగు సేవకును నేతృభావము గనుతన్.

ఈకృత్యంబున నానసాహెబు ధరిత్రీశుండు పీష్వా మరిం
గాకున్నన్ మరి యన్నయుం గురువునుం గాకున్నచో నీవు క
న్నాకై భారతసేవయే నడపియున్నన్ జౌకు జౌకా ఫిరం
గీకాంతారము నంటకట్టెలకుఁ గా కేమౌనొ యీనాఁటికిన్.

అని దైన్యంబున గన్నులన్ మసరుగానౌ పార్థనావావధూ
కుని వృద్ధున్ సరదారు గైకొనుచు మేల్గుఱ్ఱంబుపై నెక్కి తా
నును దామోదరరావు పూరుషుఁడుగారుం దాను నేకొద్దిమం
దినో వెంటన్ బరివారముం గొని చనన్ దీవ్యగ్రితాపూరితై.

ఒక్కదంతావళం బెక్కెనది మణికదం
బకములు లకుడవాహరీయు
తనయుంగరక్షకై చనఁ బదాగ్నింద సై
నికులును మందరాఖ్యయును దాసి

దాసియు ఖడ్గవిద్యాధురంధర యశ్వ
శిక్షావిధాన మక్షీణబుద్ధి
యొకవందమంది సైనికు లర్ధరాత్రిమ్ము
న్ గోట విడి యేగినదియు రాణి
వారు తేహరీపతిపరివార మంచు
సాఁగి యొక రెండుచోట్ల మృషారచనము
చేసి తప్పించుకొని దారిఁ జేరి కల్పి*
కభిముఖము గాఁగ జనుచుండినట్టి వేళ.

రాణియుఁ దాఁటి యేగెను దురాగమనంబగు దంతిఁగోడఁ గం
ఖాణము తూఁగిపోవ నటఁ గన్పడెఁ దూర్పునఁ గుమ్మరావమై
కోణము మూతిలేనిదగు కుంభము నెత్తినయట్లు వామదృ
క్కోణమునందు నంత రవిఘోటక మాననసీమ రంజిలన్.

చీఁకటి ముసుఁగుం ద్రోచెన్
రేకడ చన్నను వియచ్ఛరీసాధర ఝా
న్సీకిఁ బది యోజనంబులు
సాకన్ నెలవార బాయి సాహెబు వీఁకన్,

జాముంబ్రొద్దది యెక్కినప్పటికిఁ బెల్పాం జేరి భాండీరక
గ్రామం బచ్చట రాజభక్తికిఁ బతాకాభూతుఁడై నట్టి తి
ద్రామగ్రామణి యింటఁ బొందిన సమర్చాప్రీతయై రాణి యం
దేమో తిండియుఁ దింటయేఁ తడవుగా నేగెన్ బథంబందునన్.

రాణి విడిపోయెఁ దాను దుర్గంబునుండి
యని తెలిసి వెంబడింపఁగా నంపినారు
వందమంది యాశ్వికులతో బద్ధశౌర్య
'బౌకర' న్పేరుగల తెల్లవాని నొకని.

వాఁడును వేగవేగ గురువల్గనచాతురి వెంబడింపఁగాఁ
గూడిన వాలు ప్రొద్దునకుఁ గూడిరి వారును వీరు బౌకరున్
వాఁడిమగండు ముందునకు వచ్చిన రాణి విదిల్చి గుఱ్ఱమున్
వాఁడును నేలఁగూలఁ దలనంపుగ ఖడ్గపుఁ గేళి చూపినన్.

* ఒక ఊరిపేరు.

ఆకత్తివిద్య నెఱుఁగక
బాకరు పడినట్టివాఁడు పడినట్లే యై
మూఁకలు రెండును గలిసిన
దాఁకన్ దనమూఁక విఱిగి తలఁగినదాఁకన్.

బాకరు మూర్ఛ తేఱెకొని బంధురతీవ్రవిచిత్రఖడ్గకే
ళీకృతి పూర్వ మెందుఁ గనలే దట రాణియు వచ్చి యెట్లు తన్
దాఁకెను గుఱ్ఱమున్ మఱియుఁ దానును జుట్టలుచుట్టుకొంచు నో
హో! కుదిలింపుగాఁగఁ బడిరో మన సాడనియట్టి పాటుగా.

నిన్నటి సాయంకాలము
కన్నారఁగఁ గాంచె రాణికరవాలకళా
సన్నద్ధమృత్యుదంష్ట్రా
సాన్నిధ్య మ్మిద్ది దానిచందము మిగిలెన్.

ఇది పులియో సింహంబో
ముదిత యగుట కాదు నిన్న మోచిన యుద్ధం
బది రేయెల్లఁ బ్రయాణము
మదిఁ గోటయుఁ బోయినట్టి మహితభరంబున్.

ఇనుపకవచంబుతో పాటు తనకు వీపు
నందు వ్రేలాడు యువరాజు నాకడచిన
కొన్ని దినములు ధర సమాసన్నయుద్ధ
కార్యసన్నాహముల నిద్రకాని లేమి.

మఱియును వెన్నాడఁగ నెద
యఱుమంగా లేక మిగిలినట్టిర భటులన్
గఱపించుక తిరిగి చనియె
వెఱపించుక లేనివానివిధమున నతఁడున్.

ఆయర్ధరాత్రమునకే
శ్రీయుతమతి లక్ష్మిబాయి చేరెను గల్పిన్
శ్రీయుతబుద్ధియునగు పీ
ష్వాయును దా లక్ష్మిఁ గాంచి సంతస మందెన్.

వారల్ వీరును బోల్చి చెప్పికొని పీష్వావంశపువ్వారుగా
వీరుల్ పోయినత్రోవఁ బోవుటకు నువ్విళ్ళూరి నిట్టూర్చి పీ
ష్వారాజ్యంబున నున్నసైన్యమును సర్వంబుఁ మహాబుద్ధి ఝాం
సీరాజ్ఞీమణి కప్పగించె సహసామిాలద్ద్రశోపద్మ్నుఁడై.

ఆపగిదిఁ హతంబయిన యంతటిసేనను జూచి తాంతియా
టోపియు ఝాన్సిరాణికిఁ గడుఁ దనసాయములేక యేమియుఁ
దోఁపకవచ్చెఁ గల్పి కిటఁ దోఁకొని యిచ్చటిసైన్యముఁ సుశి
క్షాపటువుం బొనర్చి చనఁగా రిపుసైన్యము సంహరింపఁగా.

పేరుకుమాత్రి సైన్య మది భీకరసంగరశిక్షణంబు లే
దారభమాణధైర్యగుణ మన్నది నిల్వను గొంకికొంటలే
దేరికి శిక్ష యిచ్చుటకు నించుకసైనను వేళ లేదు నా
రారఁ బ్రివాహ మాచును ఫరంగితరంగము లేగుదెంచుచో.

కదుకొని మున్ను వేయు పదకంబున సేనయు శిక్ష లేవు నె
క్కుడనగువారి నక్కడనె కంఠములందున నుల్మి గుట్టుచ
ప్పు డనుచుఁగాకయుండఁ బొలిపుచ్చఁగఁ జేసిన నేఁత నేఁ డదిం
జెడినఁ జమూసమూహపరిశీలన సాధ్యము కాకపోయెడిఁ.

తాంతియాటోపియును ఱక్ష్మి ధైర్య మూని
యఖిలసైనికులఁ సమాయత్తపఱచి
యాఱునెలల శిక్షణము నాఱుగడియ
లందు నేర్పెను మార్గమ్ము ననుసరించి.

పానీయ మంచుఁ జల్వ లటంచు వినియోగ
పరచుకొందురు జనుల్ వట్టివేళ్ళు
తాపశాంతు లని శీతలము లంచును దాఁన
సక్తులౌదురు జనుల్ చల్లనీళ్ళు
చలువ లటంచు వాసన లంచుఁ బైపూఁత
గ్రిమ్మకొందురు జనుల్ గందవొళ్ళు
దాహ మటంచు శైత్యంబు లటంచు నా

వచ్చిన వసంతి మది గ్రీష్మవైభవమ్ము
ప్రాణబాధావహమ్మను భ్రాంతిదమ్ము
నర్థ మెఱుఁగని జనము తాపాపనోద
కృతప్రయత్నమ్ము తప్తశరీర మయ్యె.

ఝాన్సీ రాణి

అష్టమాశ్వాసము

౧

తాను సుశిక్షితమై చను
సేనాసముదయముతోఁ జేరెను హ్యూరోజ్
బూనికఁ గల్పిని విప్లవ
సేనాసముదయము లందుఁ జేరిన వంచున్.

ఇతరమహీపతుల్సయిత మేఁగి స్వకీయచమూసమేతులై
జతపడి రందు శిక్షణము చాలనియట్టివి యాజ్ఞ యొక్కప
ద్ధతి మెఱుఁగంగనట్టివగు దండులతో బహునాయకంబు నా
యతుకులమారిబొంత యగునట్టి చమూనివహంబు గాంచుచున్.

గెలుచు టెట్లు లైన నోటమి గలుగు నన్నఁ
జిత్రివిధ లేకయుండఁ దీర్చినవిధాన
నెట్టు లుపసంహరించుకో నెసఁగు నద్ది
నేర్పె రాణియు నది చమూనివహమునకు.

మిడిమెండలో ఫరంగులు
తడఁబడుదురు నిలువ యుద్ధధాత్రి నటంచున్
మిడిమెండలోనఁ బో రే
ర్పడసాఁగి రిట సర్వవిప్లవచమూవితతుల్.

నేర్చి ఫరంగులున్ వెనుక నిల్పిరి భారతదేశసైన్యమున్
మార్చిరి ముందు యుద్ధము సమానముగా నడచెన్ మరంతలో
నర్చిరుదగ్రమై వెడలినట్టి శతఘ్నులముందు నిల్వలే
కార్చిరి రాణిపక్షమునయందలి సేనలు మంట మెక్కువై.

రాణి శిక్షించినవిధాన రాజితంపు
ఫణితి నుపసంహృతిం బరాబరులుగాఁగ
వెనుక కేఁగిరి సైన్యంబు కని ఫరంగు
లబ్రమును బొంది శిక్షణ మభినుతింప

తలక్రిందును జేసెద నని
తెలచితి న న్నిందు దించితివి తుది విజిగీన్
బలము వెనుదిరిగ నిట్లని
పలికిన పీష్వాకు రాజసభ రాణి యనెన్.

ఉత్సవవిగ్రహంబు లివి యుద్ధము నేర్చిన సేన కాద యా
పత్సమయంబులన్ నిలువఁబట్టిన చిక్కన లేదు యుద్ధసం
ధిత్సువు కాదు వాజ్ఞపయు నిల్చెడు నేరుపు లేద యెంతయో
మత్సరబుద్ధి యేకమతిమాలిన వ్యర్థపుమక్కళింపులన్.

ఒక్కసారి నే చెప్పిన యొడుపు నేర్చి
యిట్టు లుపసంహరింపఁగా నెఱిఁగె నేని
పట్టుమని యొక్క నెల శిక్ష పట్టె నేని
తుక్కుదూగ రగు ఫరంగి తుక్కుమూఁక.

వారిది నేర్పు నల్ల మనవారిది కూర్పు మరింకఁ గొందఱున్
ధారుణినాథు లీయులుచదారిని బట్టరయేని యీధరి
తీరిరమ ధర్మమున్ దెలిసి తెల్లనకావుట యేల సైన్యశి
క్షారతి నొప్పఁగా వ్యవధి చాలదు చాలదు వేళ యిచ్చటన్.

విశ్వాధారము కాల మేసమయు మావిర్భూత మాఁ దక్కొరా
శశ్వల్లక్షణ మానహీల్లు ఘటనాసర్వస్వమందున్ దురు
గ్రశ్చైతాస్యుల కేది యేది హానఁగన్ గాలంబె కల్పించెఁ గా
దా శ్వభ్రింబులఁ బూడ్చి పెట్టెదముగా మా! వారి నీపాటికిన్.

అరమర లేక యెల్ల యెడలందున మూసిన కన్ను మున్నుగాఁ
దెరువుడు పడ్డ దీవెడదదేశపు జాతికి బుద్ధిలోపలన్
దిరుగుడు పుట్టె నేఁటికిని దీసినఁ గోటికి లాగునట్లుగాఁ
బరమతభాషలం బ్రియము నడ్డది కోల్కొను టెంచు నుండునే?

కొనకొని వేళ నుంత యనుకూలముగాఁగను సాఁగుచున్కి లే
దనుటకు వేఱ కావలెనె సాక్ష్యము నాదగుకోటచుట్టు నా
రనిచితి సోదెలోనికి ఫరంగులు రా రనునట్లు పెట్టితిన్
మన తెహరాయు, సింధియయు మన్నను బోసిరి యూరునట్లుగన్.

అటు నిటు చాఁపు తప్ప దన నాహవముం బొనరించుసేన య
క్కట వెనుచాఁపు నిశ్చయముగా మునుచా వది సందియంబుగాఁ
బటుతరమైన యాజ్ఞకును బట్టనిసేన ఫిరంగి చూచి త్రో
క్కటపడి నిల్వఁ ద్రొక్కికొని కయ్యము చేసెడిపట్టుఁ గల్గునే?

ఇది యీకయ్య మి దేల యన్న నట నేనే మందుకొ ట్టగ్గి పె
ట్టి దళజ్జీవముగాఁగఁ జత్తు ననుకొంటిం గాని యీముందు నా
యిది సేనాపటుచారణా త్తకళ యెంగదేఁ బందునో పోయి చూ
చెదనం చిచ్చటి కేఁగుదెంచితిని మీసేనల్ మ రిట్లున్నవిన్.

కాదని యిప్డు మానుటయుఁ గాదన మానుట యెంతో మానమం
గా దను టంతె రక్షాన్ని తనుకైవసమైన యనంతరంబునన్
బొదలిమూఁక యాపఁచు పాటు ల వెట్టిన పూర్వ మెప్పుడో
నాదనుపా పౌస్క్రె నవినన్ వినిపెట్టిన యిందు న ట్లగున్.

ఇచట స్వరాజ్యవాంఛ గల రెండవ యందఱు నంత కెక్కువై
యిచట ఫరంగిజాతి కొలువే మతమే పటి వారిబాసయే
యిచటను నిప్పు డెప్పుడును నెక్కువయే యని యెంచు బుద్ధిను
న్నిచయము గల్గ నీకలి గణింపక తప్పద నీచకాలమున్.

కయ్యము చేసి చత్తు ననఁగా నది వేఱగు మాట యాడినం
గయ్యమునందు శత్రువులు కత్తులఁ గ్రుమ్ముట తప్పదాయె నే
కయ్యము చేయకే పురుషకారము మాలినఁ బ్రాలుమాలినన్
దయ్యము వెక్కిరించును ద్విధా వసుధారసహీనజీవులన్.

ఈమహి భారతీయులము నెందుకుమాలిన గడ్డిపోచ లై
నా మిట నిష్ప్రయోజనమనంబునఁ జేసిన సాహసంబు ను
ర్ధి మలినాత్ములందునను దెచ్చును గౌరవభావ మిందు నీ
భూమిని నీదుజాతియును బొందఁగ గౌరవ మిట్లు చేయునో.

నాఝాన్సీధరణీతలేశ్వరుని కాంతాభావ మూదిన్ ధరి
త్రిజానిన్ మది నీరి కెట్టయెదురై తీవ్రంగ నెల్లప్డు నే
నీజాతిన్ ద్రుణ మట్లు చూడ మదిలో నీర్ష్యాళులై యుండు నే
దో జాడన్ మరిఁ జేతఁ జిక్కుటకునై యూహించునే నెప్పుడున్.

అల్ల హిమవత్కుమారి కృపాంబు లూరి
యొంచి తా నెంతయుండి నందించు నాకు
చేతికిని నంతమంది జిద్రిపలు చిద్రి
పలుగఁ జేసెద వారిపాపము ఫలింప.

మరియు స్వతంత్రభావమహామక్రితు వియ్యది యీమహాగ్నిలో
నరికినవాఁడు దీన మరియున్ హుత మాటయె వెన్క కేఁగుటన్
సగణిమె లేద యింపుఁ బడి చచ్చిన దుఃఖము తప్పిపోవు న
బ్బురమును లేద కాలమయపూరుషపౌరుషవహ్ని వేదికన్.

అనుచు ఝాన్సీమహారాణి యనిన సభయు
దిగ్గనన్ "హర! హర! మహాదేవ!" శబ్ద
ములను నిస్వనితం బయ్యె జ్వలిత మయ్యె
నామహాక్రితువహ్ని దీప్తార్చి యగుచు.

కల్పికిఁ గ్రోశదూరమునఁ గాంచనగంగ యటన్న చోటునన్
సల్పిరి యుద్ధ మాయుభయసైన్యము లిర్వదియేండ్ల చాన మా
ట ల్పచరించి డాలును, గటారియుఁ గైకొని ముందు దూఁకఁగా
నల్పపుగుండె పోయెఁ జము వంతట సింహవినాద మొప్పఁగన్.

కొంతగాఁ గాకపోయినఁ గొంతయైన
దర్పముం జూపఁగలదు స్వతంత్రసేన
కాని దూరాన బారులుగాఁగఁ దీర్చి
నిప్పులురలు ఫిరంగుల నిల్వలేరు.

విరిసిన దూరమందునను వెక్కసమైన ఫరంగిజాతివా
ర్వరుసను బెట్టి యిర్వదిఫిరంగుల నిప్పులు గ్రుక్కుచుండఁగా
విరవిరఁ దచ్ఛతఘ్నిపదవీనుదవీక్షణ మాచరించుచున్
దిరముగ వానినోళ్ళు బిగఁదీయఁగ నెంచెను రాణి వేల్మిడిన్.

తనుబడి వచ్చినట్టి సరదార్లను గైకొని వందమంది స్వ
ర్ధుని సురధాత్రినిర్గతయు ధూర్జటిమౌళిజటానిటాలమం
దునఁ బెనగొన్న పాయలుగ దూఁకినరీతి ఫిరంగినోళ్ళయం
దున విలయప్రపాతముగ దూఁకి "హరా! హర! నీలలోహితా!"

అనుచు ఫిరంగిపై నెగిరి యావెనుకన్ మరి ప్రక్కలందునన్
నినుచుచు మందుఁ దీవ్రముగ నిల్చినవారిని పేల్చునట్టివా
రిని గరవాలపాతవిపరీతపు మృత్యుపథంబు జొన్పుచున్
గనుకని మృత్యుదేవతయుగాఁ బెనుఝుంఝుగ రేగియేగుచున్.

వదలక వెంట వెంటఁ బడి వచ్చి ఫిరంగులకంటె మంటలై
పదరుచు దూఁకి దూఁకి కరవాలమహానిశితోగ్రధారలం
గుదులుగఁ బట్టి కుత్తుకలు కోయుచుఁ జూచు ఫరంగిసేన తా
మెదురయి పోరలేక మొద లెల్ల వదావదలై చలింపఁగాన్.

పదిపది కొండుసారులుగ వచ్చెను విచ్చిన పీనుగపెంటలై
గదనము లూఁడఁబీకిన ఫరంగులు ముంగల వెన్కఁ దెట్టి తా
వదనములున్ హతంబయిన వాలములై వరుసన్ గ్రహించి యి
ర్వదియును జచ్చినట్టివి శవంబులుగాఁ గనిపించినంతటన్.

రంగులు మారిపోయెను ఫరంగులయాననముల్ స్వతంత్రసే
నాంగము చెల్లరేగి పరిహారము చేయఁగ నెచ్చ టచ్చటన్
జెంగులు మూలి కించిదవశేషముగా నశియించినారు ఫా
రంగులు శిష్టనాశనధురంబుగ రాణియు వచ్చునంతలో.

కృతయుగధర్మ మెల్లు పయికిం జననిచ్చు స్వకాలమందు దు
ర్గతి కలి సర్వపాపపరిరంభణశీలుఁడు పైన నీశ్వరుం
డతులితకృష్ణపక్షశశిహాస్యునిఁ గాంచుచు ధైర్యమూని దోః
ప్లుతిగని లేచె నొంటెమెడవోలిక వక్రతఁదాల్చు శక్తియై.

ఉదితంబౌ పనుభీతిచే నవనవై సంగ్రామోజ్జ్వలుల్ నాటియోఁ
బదియుష్ట్రింబుల సైన్యముల్ గదలిచెన్ బ్రభ్రష్టధైర్యాంబునన్
దుది నాలంబముగాఁగ గడ్డిపరకన్ దోకొన్న చందంబుగా
నదియున్ నావగ మారుఁ గాల మనుకాలాంధానతం జాలినన్.

ముంగలఁ బిక్క నెక్కలను మూఁగిన గుంటెలు తూఁగు పల్లకీ
బొంగులవోలె నెట్టుకుపోటుల కొగ్గక నూగుచుండఁగా
లొంగి స్వతంత్రసేన తుటిలోన ఫిరంగులసేన శత్రుతం
బంగద నార్చి తూల్చెఁ బరిహాసముగాఁగ స్వతంత్రసైన్యముల్.

బండకాళ్ళక్రిందనుండి వచ్చి హారితు
రొంటెపైననుండి యురుకుచుండు
రొంటెవంకరమెడనుండియు నెత్తురు
రాణిసేన తూపరాణి యయ్యె.

తూర్పు పడమర పడమర తూర్పు నయ్యె
నొకని మేషంబులోన నాయునికిఁ జూడ
తాంతియాటోపియును రాణి ధర్మభంగ
కాల మని వేటుచోటికిఁ గదలినారు.

అదియే వీలగు శత్రుల
కదియే వీరికిని వీలు నరయ సుశిక్షా
పదమున నిల్వని సేనల
మొదలోని స్వతంత్రభావ మేమి పొనర్చున్

కల్పి స్వాధీన మయ్యెను గడకు నల ఫ
రంగిమూఁకకు వారి కౌరా! య దెంతో
చేతనైనట్టి హింసను జేసినారు
కల్పియందునఁ గాంచనగంగయందు.

ఝాన్సీ రాణి

నవమాశ్వాసము

మున్ను సింధియా పీష్వాలభూమి కొంత
యాక్రమణముం బొనర్చి రా జయ్యె నచట
గ్వాలియరులోనఁ గోటను గట్టి యీఫ
రంగులకు నుండె నెందును రక్షగాఁగ.

తాంతియాటోపి యట భారతస్వతంత్రి
తామహాభావసమితి విత్తనము వేసె
నంకురించి నీ వది యొప్పు డన్న నపుడు
కొమ్మలన్ వేసి పుష్పఫలమ్ము లొప్పె.

ఇపుడు పీష్వాను గొని యట కేగినారు
తాంతియాటోపియును రాణి తత్ప్రజాళి
సింధియాఁ ద్రోసిరాజని చీరి చేర్చి
నారు పీష్వాను సింహాసనంబునందు.

కట్టుదిట్టంబులం జేసి గ్వాలియరున
సేన శిక్షించుచుండిన చిన్నవార్త
వినియె హ్యూరోజు సింధియా వెడలిపోయి
యయ్యె మరలఁ బాదాక్రాంతుఁ డైనయంత.

ఆయాడుపులి నిదుర పో
నీయదు నను మున్న గ్రింగెనే యనిపించెన్
మాయురె! యిచ్చట నేనో
యాయమ రో! చివరివిషయ మటఁ దేల్చవలెన్.

ఎడఁదలో శత్రుగుణముల నెంతో మెచ్చుఁ
పైకి నొకమాట పలుకదు పాలసుండు
పైకి రాణిని మెచ్చిన స్వజనమందు
గౌరవమునకు లోపంబు, కాదు నీతి.

మరల నాయొంటెలే తనమానరక్ష
సేయు నని వానిఁ గొంచేఁగ ఛిద్రబుద్ధి
మెడలు కాళ్ళును నడుము పట్టెడలు కోసి
నెగయఁజేయుట యొంటెల నేర్పె రాణి.

గ్వాలియరుకోటలో శాత్రవాలి వచ్చి
నన్ సుసాధంబ యగు దక్షిణంపు బురుజు
నాబురుజుమీఁద రాణి బద్ధాసి యగుచుఁ
గూరుచున్నది పులివోలెఁ గ్రోల్చికొంచు.

బురు జని పేరెగాని యట మూఁకలు మూఁకలు కూడి యుద్ధమున్
జరుపుటయే ఫరంగులు నెసంగిరి యొంటెలసేనతో బడిన్
నరికిరి రాణిసేన గళనాళములున్ మెడపట్టెడల్ చలా
ధరములు పారఁగా నడుముపట్టెడ లొంటెలు కుంటుపోవఁగా.

తక్కినచోటులందు భరతక్షితిజాతుల సేన యుండి రా
మొక్కడనే ఫరంగులు ముహుర్ముహురుత్థతరంగఘాతు లా
చక్కని ముందు వచ్చుచును సాఁగుచు వెన్కకుఁ బోర రాణికిం
జిక్కనవాఁ డహో యముని చేరిక కన్నటునంటివాఁడుగా.

అది పదినాళ్ళుపై నయది యాహవ మందు ఫరంగిగొంతు సా
చదృషదభేకఠోరము కసాయిదుకాణముగా, ఫరంగులే
కదనమునందు ముందుఁ జని కయ్యము సేయరు దానఁ జావ కీ
కదనమునందు రాణి తుదికత్తికిఁ జావక తప్పదయ్యెడిన్.

సేనానాయకుఁడంచు ముందునకు వచ్చున్ నాఁగ లే దెప్పుడున్
సేనాపృష్ఠమునన్ మనున్ రణకళాచ్ఛిద్రంబు కాకుండఁగన్
హూణవ్రాతము యుద్ధనీతి యిది యా హ్యూరోజు తా వచ్చినన్
రాణిం దాఁకిన నప్పు డాఁ స్మిత్తుయుగారంభంబు మున్మాటికిన్.

దినములు పోయినకొలఁదిన్
దనసేనయుఁ దరుగుచుండె దండులుగాఁగన్
జనుదెంతు రీఫరంగులు
తనకత్తిని జావు వాంఛితం బనినట్టుల్.

కోట మిగిలినయెడ శరంగుల ఫిరంగి
గుండ్లకుం బీటు లిచ్చి దిక్కులఁ జలించె
గోని సైన్యంబు, యత్నము లూన మయ్యె
రాణి యొక్కర్తయు నేమి తాను జేయు?

ఆభద్రకాళిజిహ్వ
క్షోభం గని యెంతమంది జుణిగిరో! విచల
ల్లోభాకృతులు శరంగులు
హీంభియముల దల్లడిల్లి రెల్ల శరంగుల్.

ఇఁక లాభంబును లే దటన్నదినమం దెచ్చోటికో రాణి సై
న్యకముం దూసుక వెంట మందరయు రా నశ్వంబుపైఁ బోవఁగా
నకటా వెన్కను జచ్చినా ననిన కేకై రాణి యామందరా
సుకముల్ తీయు శరంగినొంతు నరకెఁ శూరత్వవిక్రీడగా.

తనబాల్యమిత్ర మాయమ
తనకన్నులయెదుటఁ జచ్చి ధరణిం బడఁగా
ననటం గని రాణియు నొ
క్కనిమేషము దుఃఖమొ మృతి కావుట గాఁగన్.

వాటుగ నాయమ నేమటు
పాటునఁ జంపవలెఁగాని పట్ట వితకముల్
వాటుగ నాయమ యేమటు
పాటు దొరకె నొకశరంగిపాదలి కచటన్.

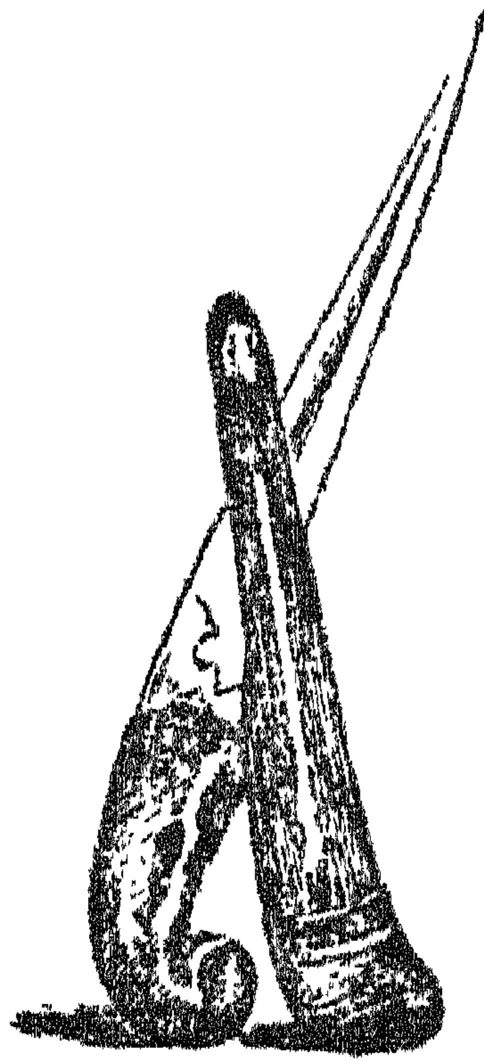
రాజకీయంబులందున రణములందు
మ్లేచ్ఛనీతిగను మరి విడంబించుచుండు
ద్వాపరాంతంబునందునఁ దా మొదలిడి
కలియు నధికంబుగా నధికంబు నగుచు.

పరమమాహేశ్వరమహాఃప్రపాలితాత్మ
ధునియునై దుష్టకాలరోధోనియమిత
"నావసుధ వందయేండ్లు వీండవు శరంగి"
కనుచు శపియించి రాణియుఁ గనులు మూసె.

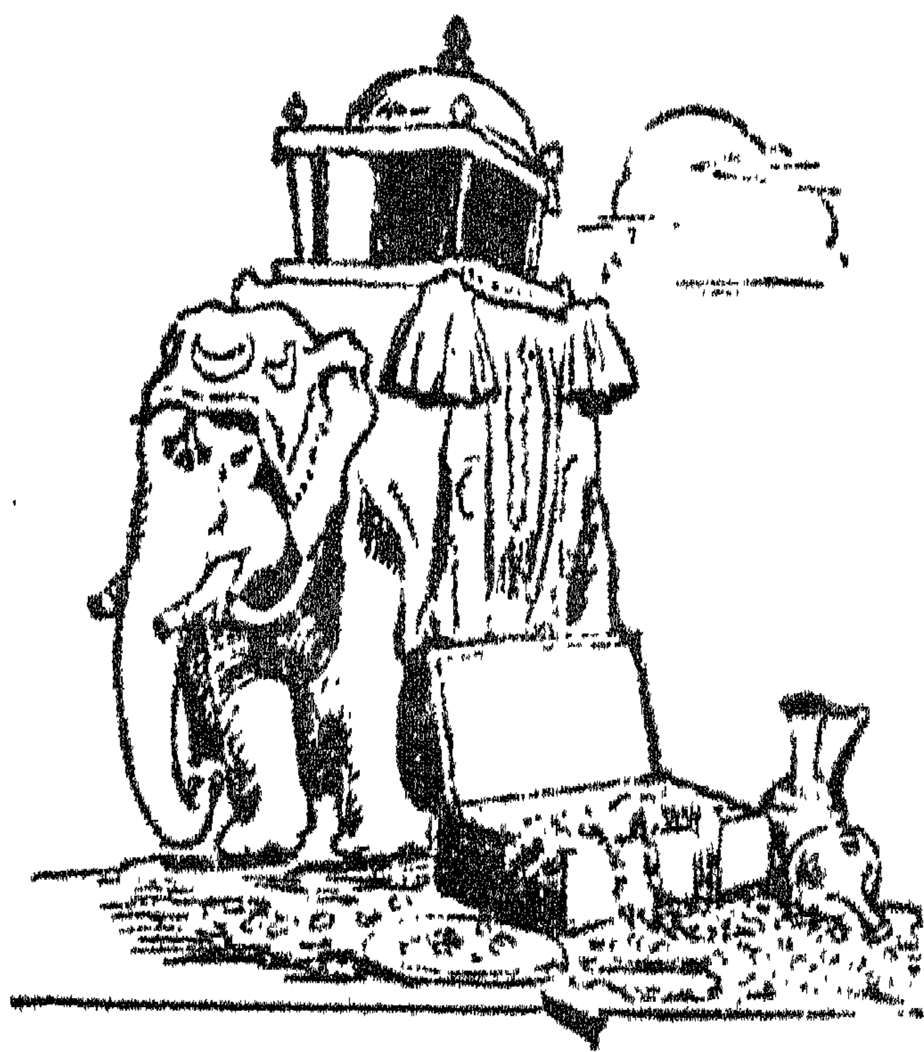
దప్పిక కలవారి రొప్పించి యెండమా
వులదాఁక నీడ్చి తావులను నెఱపు
చూపుమేఱన నీళ్ళు చూపి చేర్పకయ యెం
డినవాల్క పిడచకట్టించి విఱుచు
సాయ మయ్యె నటంచు శైత్యోపచారంబు
లెడలించి వడకొట్టి యుడియఁబెట్టు
అమృతాంశుఁ డరుదెంచె నని మింట నెఱపి యా
వెన్నెలపౌరల నావిరులు పెట్టు
అధమపరివంచనాప్రథమావతార
మూర్తి గ్రీష్మందు చనుదెంచె మొదట జనుల
నిస్సహాయులఁ జేసి మండించి మండి
పిదపఁ బడమటిగాలితోఁ బిచ్చలించి.

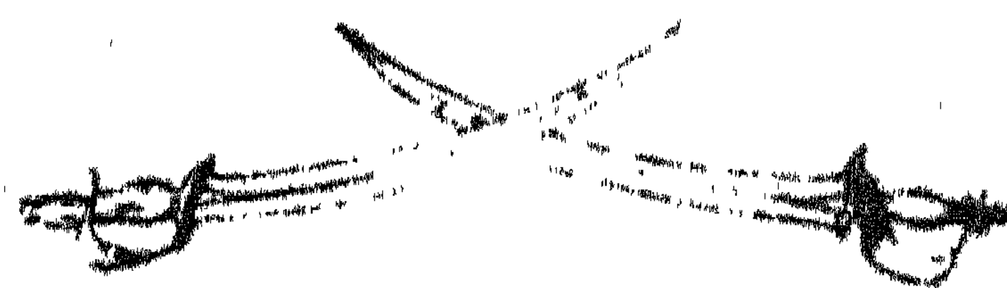
ఝాన్సీరాణి.

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ